

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دو فصلنامه معماری، شهرسازی و هنر

سال ششم، شماره هشتم، پاییز و زمستان ۱۳۹۳

صاحب امتیاز: دانشگاه علم و صنعت ایران

سر دبیر: دکتر اصغر محمد مرادی

اعضای هیأت تحریریه

دکتر محسن فیضی

دکتر غلامحسین معماریان

دکتر مصطفی بهزاد فر

دکتر اسماعیل شیعه

دکتر مهیار اردشیری

دکتر محمدرضا بمانیان

دکتر فرهاد تهرانی

دکتر فرح حبیب

دکتر محسن سرتیپی پور

مهندس عبدالحمید نقره کار

دکتر فرشاد نوریان

دکتر عباسعلی ایزدی

استاد دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه علم و صنعت ایران
استاد دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه علم و صنعت ایران
استاد دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه علم و صنعت ایران
استاد دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه علم و صنعت ایران
دانشیار دانشکده هنر و معماری دانشگاه شیراز

دانشیار دانشکده هنر و معماری دانشگاه تربیت مدرس

دانشیار دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی

دانشیار گروه شهرسازی واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی

دانشیار دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی

دانشیار دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه علم و صنعت ایران

دانشیار دانشکده معماری و شهرسازی پردیس هنرهای زیبا دانشگاه تهران

استادیار دانشکده معماری و شهرسازی پردیس هنرهای زیبا دانشگاه تهران

دکتر مهدی خاکزند، استادیار دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه علم و صنعت ایران

مهندس فملا معمار زنجانی، کارشناس کامپیوتر

مشاور تحریریه و ویراستار علمی:

مدیر اجرایی:

نشانی نشریه: تهران، نارمک، دانشگاه علم و صنعت ایران، دانشکده معماری و شهرسازی

تلفن: ۷۷۲۴۰۲۷۷

پست الکترونیکی: jfa@iust.ac.ir

آدرس وبگاه: jfa.iust.ac.ir

راهنمای نویسندگان

راهنمای تهیه و شرایط ارسال نوشتارهای علمی و پژوهشی:

- نوشتارهای علمی و پژوهشی، تحلیلی و گزارش‌های علمی در زمینه معماری، شهرسازی و سایر رشته‌های هنری مرتبط برای درج در نشریه پذیرفته شده و پس از داوری و تصویب هیأت تحریریه به چاپ می‌رسند.
- متن مقاله باید فارسی باشد.
- مقالات ارسالی نباید قبلاً در مجله علمی دیگر یا کتابی چاپ شده باشد.
- مقاله علمی و پژوهشی دارای خلاصه فارسی و انگلیسی، مقدمه، کلید واژه، طرح مسئله، فرضیه، روش شناسی تحقیق، مباحث، نتیجه‌گیری و فهرست منابع بوده و روش ارجاع نویسی آن مطابق روش مصوب این نشریه باشد.
- ارجاعات مربوط به منابع در متن شامل: نام خانوادگی نویسنده(گان)، سال انتشار و شماره صفحه(ها) پس از نقل مطالب در داخل پرانتز می‌آید.
- فهرست منابع به ترتیب الفبایی نام خانوادگی یا نام اشهر نویسندگان در انتهای مقاله می‌آید.
- ترتیب عناصر اطلاعات کتابشناختی در مورد مقالات، کتب، گزارش‌ها و سایر مراجع به شرح زیر است:
- مقالات: نام خانوادگی و نام نویسنده(گان) مقاله، عنوان کامل مقاله، نام مجله، جلد، شماره، سال انتشار، شماره صفحات مقاله در مجله مربوطه.
- کتب و گزارش: نام خانوادگی و نام نویسنده(گان)، عنوان کتاب، نام خانوادگی و نام مترجم یا مصحح، نام ناشر، محل انتشار، سال انتشار و صفحه.
- صفحه اول مقاله باید شامل نام و نام خانوادگی نویسنده(گان)، عنوان(مرتبه علمی)، نشانی، تلفن، دورنگار و آدرس الکترونیکی باشد. همچنین چنانچه مقاله مستخرج از طرح پژوهشی یا رساله باشد، عنوان طرح پژوهشی یا رساله نیز در صفحه اول درج گردد.
- صفحه دوم باید بدون نام و مشخصات نویسنده(گان) و فقط شامل: عنوان مقاله، چکیده فارسی و واژه‌های کلیدی باشد، عنوان نوشتار باید کوتاه، گویا و بیان‌کننده محتویات نوشتار باشد.
- در نوشتارهای علمی، پژوهشی و تحلیلی لازم است واژه‌های کلیدی مربوط به متن و عنوان مقاله بلافاصله بعد از خلاصه و بین ۴-۶ کلمه نوشته شود.
- عکس‌ها، تصاویر و نمودارهای مقاله علاوه بر ذکر منبع، باید در ارتباط مستقیم با محتویات مقاله و اسنادی باشد که توسط نگارنده ارائه گردیده و تصاویر اضافی حذف خواهد شد.
- نوشتارها باید دارای چکیده فارسی و انگلیسی باشند.
- چکیده مقاله باید شامل: بیان مسئله، هدف، چگونگی پژوهش، یافته‌های مهم و نتیجه باشد. این بخش باید به تنهایی بیان‌کننده تمام مقاله و به ویژه نتایج به دست آمده باشد، چکیده فارسی و انگلیسی باید هر کدام حداکثر در ۳۰۰ کلمه باشد.
- ارسال‌کننده مقالات باید از اعضای هیات علمی دانشگاه باشند.
- تمامی علاقه‌مندان به ارسال مقالات ابتدا باید در سایت نشریه ثبت نام کرده و بعد از تایید نام کاربری اقدام به ارسال مقاله از طریق وب سایت نشریه کنند شایان ذکر از به مقالاتی که به صورت دستی و کپی شده به دفتر نشریه ارسال میشود و یا از طریق ایمیل نشریه ارسال میشود ترتیب اثر داده نخواهد شد.
- صحت نوشتارهای علمی برعهده نویسنده(گان) است.
- چاپ مقالات نشریه انجمن بدون ذکر مأخذ در مجله‌های دیگر ممنوع می‌باشد.

طرح و نماد

دو فصلنامه معماری، شهرسازی و هنر

سال ششم، شماره هشتم، پاییز و زمستان ۱۳۹۳

فهرست

۱۱۵

- استفاده از مدل ترکیبی (SWOT-AHP) جهت ارتقاء توسعه پایدار شهر خوی با تأکید بر توسعه گردشگری فرهنگی

ساناز لیتکوهی، مهسا مجتهدی

۱۲۵

- ارزیابی و شناخت عوامل مؤثر بر جهت‌دهی خلاقانه به معماری معاصر در مسیر تعاملی نو با ارزش‌ها و سنت‌های پایدار

مازیار آصفی، الناز ایمانی

۱۴۰

- افزایش رضایتمندی کودکان از کلاس درس بوسیله بهبود عوامل کالبدی طراحی کلاس: بررسی پنج عامل فرم، چیدمان، طبیعت، رنگ و نور

سید باقر حسینی، بهمن بابایی، محسن پورحمزه

۱۴۹

- بررسی سازه‌های گنبد در برخی مساجد جامع ایران متعلق به دوره‌های مختلف تاریخی

فرنوش مینوفی، لیدا بلیان، فرزاد درخشان، وحید سلماسی

۱۵۶

- از زیر سایه تا خانه (واکاوی سیر گسترش گونه چهار گوشه خانه در معماری بومی منطقه اورامان)

غلامحسین معماریان، سیروان عظیمی

۱۷۱

- ارزیابی تعامل فرم و عملکرد فضاهای شهری: مطالعه موردی محور آزادی، تهران

مریم چرخچیان، مهیار عارفی

۱۸۴

- ارتقاء حضور پذیری کودکان در فضاهای عمومی شهری با تأکید بر الگوی آمد و شد پیاده مدارس

مهناز اشرفی

طرح و نماد

معماری

دو فصلنامه معماری، شهرسازی و هنر

از زیر سایه تا خانه (واکاوی سیر گسترش گونه چهار گوشه خانه در معماری بومی منطقه اورامان)

غلامحسین معماریان^{۱*}، سیروان عظیمی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۰۹

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۰۴

چکیده:

در تداوم سیر زندگی و پیدایش نیازهای نوین، آدمی ناگزیر به طراحی و ساختن است و سرآغاز هر خط بر مبنای شناخت میراث‌های کهن معماری و نیازهای نوین زندگی، شکل می‌گیرد. و اهمیت مضاعف این شناخت در دستیابی به الگوهای پویا و رازهای موفقیت این معماری در جهت احیای آنان است. عواملی که می‌توانند در عصر جدید نیز، بخشی از راه حل مسائل معماری باشند. لذا پژوهش پیش‌رو، با مطالعه میدانی دوساله و برداشت انواع سکونتگاه‌ها و مصاحبه با اهالی کهنسال منطقه اورامان، با نقد سیر شکل‌گیری و گسترش فرهنگ و فیزیک معماری خانه بومی این منطقه، به دنبال پاسخ این پرسش است، که در لابه‌لای این معماری کهن، چه راهکارهای برای بهبود و ارتقاء معماری مسکونی امروز، می‌توان یافت. این تحقیق بر روش توصیفی و تحلیلی استوار بوده و از منظر زمانی نیز، تحقیقی تاریخی محسوب می‌شود و سرانجام براساس نتایج حاصله بر پایه تداوم زمانی و افزایش دخل و تصرف آدمی در معماری خانه، به ترتیب بندی و تشریح ساختار سکونتگاه‌های راست گوشه می‌پردازد. که از زیر سایه درختان شروع شده و تا خانه‌های چند لایه و پیچیده را شامل می‌شود. در پایان نیز، راهکارهایی جهت ارتقاء کیفیت مسکن در اورامان ارائه می‌کند.

واژه‌های کلیدی: معماری بومی، سکونتگاه‌های اولیه، خانه، کلبه، منطقه اورامان.

۱- مقدمه

کارهای مدرسه موراتوری نیز، از دست‌یافت گونه پایه چهار دیواری است. در این میان، خلاء ناشی از بررسی و واکاوی سرچشمه‌های سکونت و استقرارگاه‌های اولیه، از دیدگاه معماری، با توجه به فضا و چگونگی شکل‌گیری عوامل هویت بخش و کیفیت آفرین آن، در زمینه پیدایش و سیر رشد آن در ابعاد بوم شناختی و ریشه‌های فرهنگی، احساس می‌شود. در این راستا، جهت شناسای بستر و زمینه تشکیل و گسترش معماری بومی، به مطالعات کتابخانه‌ای پرداخته شد و پس از روشن شدن رئوس کار، اطلاعات کامل و جامع، با جزئیات لازم، از برداشت‌های میدانی نمونه‌های موجود و مصاحبه با مردم کهن سال منطقه اورامان، به دست آمد. که حاصل تلاش دوساله نگارنده می‌باشد. سرانجام این پژوهش به بررسی نمود عوامل کیفی و کمی مانند جغرافیا، اقلیم، شیوه معیشت و ... بر کالبد معماری بومی منطقه اورامان و چگونگی شکل‌گیری و گسترش آن می‌پردازد. لذا روش تحقیق توصیفی و تحلیلی است. از منظر زمانی هم، تحقیقی تاریخی و از دیدگاه هدف، پژوهشی کاربردی، به شمار می‌آید. اگرچه، شرح تأثیر این عوامل، بر کالبد معماری ناگذیر است، اما در این مقاله، جهت اجتناب از طولانی شدن مطلب و خارج شدن از بحث محوری پژوهش، سعی شده است تا به طور مختصر اما مفید به این عوامل پرداخته شود.

معماری بومی؛ برآیند هنر و صنعت گذشتگان، به مثابه یک دایره المعارف، جامع صلابت و خواسته‌های آگاه و ناخودآگاه جامعه بستر است، که در بازخوانی کالبدی و فضایی آن، می‌توان به الگوهای راهبردی، جهت پاسخ به بخشی از مسائل نوین معماری مسکونی، دست یافت. از این رو در پژوهش پیش‌رو، به بررسی و تحلیل مسکن بومی کوهستان با نمونه موردی منطقه اورامان پرداخته شده است. منطقه‌ای که به دلیل قرارگیری در دل کوهستان‌های سخت و صعب‌العبور، همواره در طول تاریخ، منطقه‌ای خودکفا بوده است به طوری که تمام ملزومات زندگی خویش، از خوراک، پوشاک و مسکن تا نیازهای ثانویه را در محیط خویش تأمین می‌کرده است. لذا ویژگی‌ها و لطایف مختص به خود را دارا می‌باشند. در دنیای معاصر نیز به دلیل قرارگیری در نواحی مرزی، کمتر دست‌خوش تغییرهای ساختاری در حیطه فرهنگ و معماری شده است. بر همین اساس منطقه اورامان با داشتن تاریخی کهن، معماری غنی و اصالتی محفوظ، به عنوان جامعه آماری ایده‌آل، جهت مطالعه معماری بومی انتخاب شده است. چرا که در این سرزمین دسترسی به کهن‌ترین مصادیق خانه یعنی غارها، اشکفت‌ها و سلول‌های اولیه مسکن امکان پذیر است.

بیشتر قریب به اتفاق نظریه‌های چگونگی و سیر پیدایش مسکن اولیه، به آثار باستان‌شناسان برمی‌گردد، نوشته‌های که در حد توصیف اولیه، به مشخصات کلی، مانند قطر، اندازه و مصالح این سکونتگاه‌ها پرداخته است. و از سوی دیگر، نقطه آغاز پژوهش‌های معماری مانند

* نویسنده مسئول: memarian@iust.ac.ir

۱ استاد دانشگاه علم و صنعت ایران، دانشکده معماری و شهرسازی

۲ دانشجوی کارشناسی ارشد، دانشگاه علم و صنعت ایران، دانشکده معماری و شهرسازی

و در بخش نتیجه گیری نیز، اگرچه راهکارهای اصلی معماری بیان شده است اما مجال شرح مسووت و ارائه گرافیکی کامل برای زندگی و مسکن امروزمین نبوده است. و باید خاطر نشان کرد که این موارد، خود به تنهای یک پژوهش مستقل می‌طلبند.

۲-۱- پرسش‌ها و فرضیه

معماری بومی منطقه اورامان، به عنوان یک تجربه موفق و شاهکار معماری، نمود زیبایی شناسی و خواسته‌های جامعه خویش است. که در لایه‌های مختلف آن کمال دقت و تبحر را می‌توان دید. این پژوهش با بررسی چگونگی شکل‌گیری خانه در معماری راست گوشه این منطقه و مطالعه سیر تداوم و گسترش آن به دنبال پاسخ این پرسش است که: معماری راست گوشه و مکعبی اورامان، چگونه شکل گرفته و گسترش می‌یابد؟

این معماری داری چه شاخصه‌های است؟

و آیا این معماری، می‌تواند الگوهای، جهت ارتقاء و بهبود کیفیت مسکن امروزمین ارائه کند؟

۲- کلیات

۲-۱- معماری بومی و اهمیت آن

آنچنان که از ترکیب واژگان «معماری بومی» بر می‌آید؛ هنر ساختن فضای زندگی، با چنان شاخصه‌های منحصر به فردی باشد، که بتوان برای آن هویت و آنجایی بودن قائل شد. معماری که ارتباط تنگاتنگی با پیچ و خم‌ها و پستی- بلندی زمین، داشته و در آن بتوان جای تاثیر تمام عوامل فیزیکی و فرهنگی، از نسیم تا طوفان، برف و باران، تا باورها و اندیشه‌ها را یافت. معماری که در گذر زمان، آنچنان با بافت و بستر خویش صمیمی، تا مرز یکی شدن پیش رفته و رنگ زادگاهش را می‌گیرد، به قول پاول الیور^۱، «معماری که از درون جوامع رشد می‌کند و طی زمان، خود را با شرایط اجتماعی، اقلیمی و فن آوری، سازگار می‌سازد و تکامل می‌یابد.» [۱] «می‌تواند به درجه‌ای از کمال برسد که کلیه زیبایی‌های ظاهری و باطنی را در خود جمع آورد: می‌تواند پایه پای موسیقی، از آهنگ و از ترتیب رنگ آمیزی در ترسیم و در جایگزینی اجزاء، در چارچوب شکلی و در حرکت، برخوردار باشد. می‌تواند دلپذیرترین شیوه‌های تناسب را در تقسیم بندی سطح‌ها و حجم‌ها دارا گردد.» [۲] لذا «توجه به تحلیلات زیبایی در معماری مبتنی بر فرهنگ بومی، از آنجا مایه‌ی دقت نظر است که می‌تواند راز توانمندی مظاهر معماری گذشته را در بر انگیختن مخاطب و نیل به تجربه زیبایی شناختی، آشکار نماید.» [۳] و «یکی از راهکارهای بالا بردن کیفیت مسکن و بازگرداندن کیفیت انسانی» [۴] به آنان باشد.

۲-۲- مبانی نظری

در مطالعه معماری گذشته، سه مکتب فکری؛ «تاریخی تسلسلی»^۲، «تاریخی تکاملی» و «تاریخی تکاملی و کالبدی مطلق»^۳، وجود دارند. که به بررسی و مطالعه سیر تداوم معماری، در میان گونه‌های مختلف می‌پردازند. فرایند تاریخ تکاملی، با شناسای و انتخاب گونه

پایه ساختمانی، با مشاهدات عینی و کشفیات باستان شناسی شروع شده و به بررسی ریشه مشترک گونه‌ها و ارتباط بین آنها، رشد گونه‌ها، تغییرات مهم و عوامل مؤثر در آنها، تا تبدیل به شاخه‌های مختلف ساختمانی و تکامل، افول یا نابودی شان می‌پردازد. اما الزاما، گونه‌های موجود یا آنهایی که به وجود می‌آیند حاصل تکامل گونه قبل نیست. و می‌تواند در تداوم سیر گسترش آن باشد. روش تاریخی تکاملی و کالبدی محض هم، اگرچه به دنبال گونه اولیه و بازسازی زنجیره تکاملی، بررسی مقایسه‌ای و پیوند میان گذشته و حال در طراحی است. تا بتواند به حل بحران معماری نائل آید. اما توجهی به تأثیر شیوه معیشت و فرهنگ بر کالبد معماری ندارد (شکل ۱) با توجه به نقاط قوت و ضعف این مکاتب فکری، این پژوهش با الگوبرداری از روش‌های تاریخی تکاملی و تکاملی کالبدی مطلق، بر پایه «تداوم مستمر زمانی» استوار بوده و به نقش عوامل معیشتی و پنهان در شکل‌گیری و گسترش مسکن می‌پردازد. در این نوشتار جهت تکمیل و تأیید آراء و استدلال‌های منطقی و عقلی، از مبانی نظری قرآنی نیز استفاده شده است، که به باور نویسنده، نزدیک‌ترین اشاره به این بحث، آیه ۸۱ سوره نحل می‌باشد. که در جای خود به تفصیل به آن پرداخته می‌شود.

شکل ۱. روند تکاملی گونه شناسی خانه، برگرفته از مکتب موراتوری (منبع: سیری در مبانی نظری معماری)

۲-۳- معرفی منطقه اورامان

اورامان سرزمینی کوهستانی و نسبتاً مرتفع، از ۱۵۰۰ تا ۳۵۰۰ متر از سطح دریا، به مختصات طول جغرافیای ۴۵°۵۹' تا ۴۵°۵۳' دقیقه شرقی و عرض بین ۴۵°۵۹' تا ۴۵°۴۵' شمالی است که در تقسیم بندی سیاسی بخشی از آن در استان‌های کردستان و کرمانشاه و بخش دیگر در شرق اقلیم کردستان در کشور عراق قرار دارد. (شکل ۲) و در پهنه بندی نواحی اقلیمی، در گونه سرد و کوهستانی قرار می‌گیرد. با تابستان‌های معتدل و زمستانی سرد و برفی، اما به دلیل اختلاف ارتفاع- های فاحش، حتی در یک فصل معین، میان نواحی مجاور تفاوت‌های آب و هوای شدیدی به چشم می‌خورد، به طوری که شروع رویش و بهار طبیعت در این مناطق، گاهی تا دو ماه اختلاف زمانی دارد. این ویژگی منحصر به فرد، از دوران‌های کهن، سبب پیدایش نوع خاصی از زندگی کوچ نشینی در عین اسکان دائم شده است. اورامان به دلیل صعب العبور

بودن، در طول تاریخ دارای حکومتی خود مختار و مستقل بوده و آداب و فرهنگ خاص خود را داشته است. که از مصادیق آن می‌توان، از شیوه دموکراتیک در انتخاب «شورای» اداره حکومت در دوران قبل از اسلام، نام برد، که به طور آزاد و مستقیم، در انتخاباتی روشن و قاعده‌مند، توسط زنان و مردان به سن معلوم رسیده، برگزار می‌شده است. علاوه بر داشتن حق رأی، در این انتخابات، زنان در دوره‌های به عنوان کاندیدا شرکت کرده و اداره جامعه را به دست می‌گرفتند.^۲ در ارتباط با وجه

تسمیه اورامان بالغ بر ده قول موجود می‌باشند که در این میان موارد زیر ارجحیت دارند:

- اورامان از دو واژه (ئور به معنی قلعه مستحکم و سخت و دارای حصار و بارو) و مان به معنی خانه و مسکن تشکیل شده است.^۴
- از کلمه «هورئامان» به معنی مکان و جایگاه خدای زردشت (هورامزدا) هور=هورا (ایزد و خدای زردشت) مان=مکان و جایگاه - از «اور» به معنای شهر و «امان» به معنی پناه گرفتن.^۵

شکل ۲. موقعیت جغرافیای استان کرمانشاه، منطقه اورامان، و روستای نیسانه، مأخذ: سازمان نقشه برداری کشور

ضخیم مستطیلی شکل، در را تشکیل می‌دهد، صفحات کوچک‌تر با ضخامت ۲ تا ۳ سانت برای بستن پنجره‌ها استفاده می‌شود. در اورامان بافت مسکونی در سنگلاخ‌ها و قسمت لم یزرع زمین، قرار می‌گیرد. تا زمین کشاورزی از بین نرود و خطر رانش زمین، مرتفع گردد، همواره سعی می‌شود استقرارگاه از مسیل‌ها و مسیرهای بهمین گیر دور بوده و از ریزش کوه در امان باشد. زمین‌های شیب‌دار، بافت مطبق و کوجه‌ها و مسیرهای خاصی را می‌طلبد. (شکل ۳). وضعیت ناهمواری‌های زمین به دلیل پدید آوردن اختلاف ارتفاع‌های شدید و در پی آن، تاخیرات فصلی مانند تفاوت دمای هوا و رویش سبزه، زمینه ساز شکل گیری سبک کوچ نشینی و حرکت هماهنگ با رویش و سرسبزی طبیعت بوده است. این شیوه معیشتی، با ویژگی‌ها و نیازهای خاص خود، باعث شکل گیری و توسعه گونه خاصی از مسکن می‌شود.

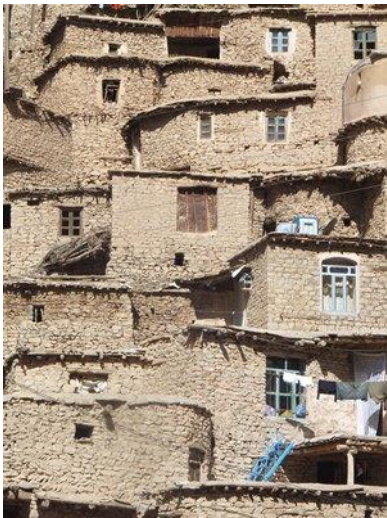
۲-۴- جغرافیا اورامان

جغرافیا، مجموعه عوامل طبیعی مانند، هوا، آب، پوشش گیاهی و جنگلی، خاک، توپوگرافی و ... است. (جدول ۱) و «فضای جغرافیایی عبارت است از ارتباطی که در یک منطقه اقلیمی و غیر اقلیمی، مردم با هم و با طبیعت دارند» [۵]. جریان‌های هوای همواره یکی از مؤثرترین عوامل شکل گیری بافت و در مقیاس خردتر چینش فضاها، موقعیت و اندازه بازشوها، بوده‌است. آب و سرچشمه آبادانی، یکی دیگر از عوامل مؤثر بر شکل‌گیری سکونت گاه است و منابع تامین آن در اورامان، چشمه، کاریز، برکه‌های فصلی و برف‌آب است. پوشش جنگلی غنی بلوط و ون و باغ‌های توت، گردو و سپیدار، چوب سازه‌ای، و فراوانی نی، ترکه-های انار، ارغوان و توت، زمینه شکل گیری دیوارهای بافته شده شفاف و گل اندود را به وجود می‌آورد. قسمت قطور درخت، به صورت صفحات

جدول ۱: تأثیر عوامل جغرافیای بر معماری بومی در منطقه اورامان (منبع: نگارنده)

عامل جغرافیای	زیر بخش	نمود عوامل جغرافیای بر زندگی و کالبد معماری
هوا	تندباد (سیاوا)	پنجره‌ها کوچک
	باد گرم (سبون)	زندگی در کپر و باغ‌ها
آب	باد شمال	جداره‌های باز کپر
	چشمه و کاریز	باغ سازی
	مشک و کدو	نگهداری مواد غذایی
پوشش سبز	سازه‌ای	خنک سازی آب
	غیر سازه‌ای	یک پارچگی دیوار با دیمک
زمین	بستر معماری	ساخت در و پنجره
	مصالح	گسترش در ارتفاع
		خاک رس؛ کاه گل و سفیدکاری

قرار دارد.^۸ همچنین مطالعات و کاوش‌ها، «مجموعه‌ای پناهگاه صخره‌ای را با آثار فرا پارینه سنگی در قوری قلعه در جنوب اورامان شناسایی کرده» است [۶]. و تپه جرمو در «دره چمچمال»، در غرب اورامان، دارای تاریخ تقریبی ۸۷۵۰ تا ۸۰۰۰ سال قبل است.^۹ سابقه هنر در آن نیز، حداقل به هفت هزاران سال پیش برمی‌گردد. «تپه تیانه»، با شش لایه استقرار، در شمال شرقی اورامان قرار دارد. «در گمانه زنی، این تپه، در طبقه ششم که قدیمی ترین آثار تپه در آن به دست آمد، دارای سفال‌های منقوش قرمز، مانند سفال‌های چشمه علی ری، اسماعیل آباد، ساوجبلاغ و والاتیپه بود. تاریخ این سفال‌ها به هزاره چهارم و اواخر هزاره پنجم پیش از میلاد، یعنی حدود هفت هزار سال پیش می‌رسد» [۷] علاوه بر دیگر تپه‌های باستانی مانند «توبره‌ریز» و «تپه موسای»، وجود نام الهه‌های بین‌النهرینی مانند «نیسانه»، «مردوک»، «شمش»، «سریاش» و ... در نام‌گذاری کوه‌ها و آبادی‌های اورامان^{۱۰} و کتیبه سنگی «تنگیور» که به سارگون دوم؛ پادشاه آشوری منصوب است حاکی از موجودیت و ارتباط این تمدن با اقوام میان رودان بوده و ساختارهای مسکونی و حکومتی منسجمی داشته است.

شکل ۳. تاثیر جغرافیا بر چینش واحدها و بافت کالبدی معماری (مأخذ: نگارنده)

۲-۷- شیوه معیشت مردم

شیوه معیشت مردم، عاملی برگرفته از بایدها و هنجارهای اجتماعی است که از عوامل محیطی مانند جغرافیا و اقلیم و عوامل ایدئولوژیک و انسانی، مانند آیین‌ها و روابط اجتماعی نشئت می‌گیرد. یکی از بارزترین نمودهای این فاکتور، در روند تکامل کالبد خانه، به معنای ظرف زندگی است. «بین خانه‌های گرد و جوامع کوچ نشین یا نیمه کوچ نشین، و خانه‌های چهار گوش با جوامع یکجا نشین همخوانی وجود دارد [۸]. همچنین «یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های معماری روستای {و بومی}، توجه به طراحی منطبق با نیازهای فطری مردم و محیط فعالیت‌های روزمره آنان، مانند نوع فضاهای معیشت مردم است. مصداق‌های معماری از هم‌نشینی فضاهای زیستی و معیشتی، در این نوع مسکن، عمق توجه نسبت به زندگی مردم و نیازهای آن‌ها است که فضای کالبدی را با داستان زندگی مردم هماهنگ و آن را ایجاد کرده است.» [۹] منطقه

اقلیم، نتیجه عواملی همچون، عرض جغرافیایی و ارتفاع از سطح دریا است که بر زاویه تابش، دمای هوا، وزش باد و میزان بارندگی تأثیر می‌گذارد. در تقسیم بندی اقلیمی، منطقه اورامان با آب و هوای سرد و کوهستانی؛ زمستان‌های سرد و برفی و تابستان‌های معتدل تا گرم و اختلاف زیاد درجه حرارت بین شب و روز است. میانگین دمای هوا در گرم‌ترین ماه سال در این اقلیم بیش از ۱۰ درجه سانتی‌گراد و متوسط دمای هوا در سردترین ماه سال کمتر از ۳- درجه سانتی‌گراد می‌باشد. تأثیر چشم‌گیر برودت بسیار زیاد هوا در بخشی از سال، سبب شده است تا مقابله با سرما و حفظ حرارت در اولویت قرار گیرد. لذا در معماری اورامان، پلان و بافت متراکم می‌باشند. فرم بنا به گونه‌ای است که سطح تماس آن با سرمای خارج کمتر شود، تا در زمستان، حرارت کمتری هدر رود. به همین خاطر، سقف، سنگین و مسطح ساخته می‌شود. علاوه بر آن در زمستان، پوشش برف مانده روی سقف، به عنوان یک لایه عایق عمل می‌کند. از مزایای دیگر این سقف، عملکردی بودن و فراهم سازی بستری مناسب، جهت افزایش طبقات و گسترش عمودی ساختمان است. اتاق‌ها کوچک بوده و ارتفاع کمی دارند. تا به راحتی گرم شوند. این عامل سبب نزدیکی فیزیکی اعضای خانواده و افزایش صمیمیت می‌شود. بازشوها کوچک است تا در فصول سرد تبادل هوا کاهش یافته و بتوان با آتش پخت و پز و گرمای طویله و بدن خویش، محیط مناسبی فراهم گردد، گرچه اتاق‌ها کم نور و دید و منظر خارجی محدود می‌شود اما در تدبیری هوشمندانه، اتاق‌ها با گل سفید، اندود می‌شود تا با اندک نور رسیده، روشنای اتاق بیشتر شود. در کنار اتاق‌ها، ایوان در نظر گرفته می‌شود تا در مواقعی از سال که هوا مناسب است زندگی (خواب، نشیمن، غذا خوری و پذیرای از مهمان) به محیط روشن، دل‌باز و نسیم‌گیر آن انتقال یابد. دیوارها قطور هستند، تا علاوه بر پایداری سازه‌ای، تبادل حرارتی کاهش یابد. اما در حد امکان سعی می‌شود با خالی کردن بخش‌های از آن، تاقچه‌ها و گنجه‌های پدید آید. تا علاوه بر زیبای و افزایش کیفیت فضای، بتوان مایحتاج زندگی را در آنها نگهداری کرد تا سطح بیشتری از کف فضا، قابل اسکان باشد. ظرفیت مقاومت حرارتی مصالح، باید بالا باشد، تا گرمای بنا در فضای داخلی حفظ شده و از ورود سرمای خارجی جلوگیری شود. لذا از دیوارهای سنگی با اندود داخلی کاهگل و سقف سنگین استفاده می‌شود. در تأیید و تکمیل این موارد می‌توان به کتاب اقلیم شناسی کسمائی اشاره کرد. علاوه بر آن، اقلیم‌ها به واسطه‌ی مشکلات و پتانسیل‌های خود، نوعی الگوی زندگی را به وجود آورده‌اند که در طول قرن‌ها از نسلی به نسلی دیگر منتقل شده و اکنون به صورت ناخودآگاه در رفتارها و ادراکات افراد ظاهر می‌شود.^۷ به همین خاطر، مردم اورامان انسان‌های سخت‌کوش و صبوری شناخته می‌شوند.

۲-۶- تاریخ اورامان:

منطقه اورامان یکی از زیستگاه‌های کهن ایران و خاورمیانه است. که در همسایگی بین‌النهرین؛ مهد پیدایش نخستین جامعه روستای زراعی،

اورامان، با جغرافیای کوهستانی خویش، اگرچه فاقد دشت‌های پهناور است، اما وجود آب فراوان و مردمانی سخت کوش که توانسته‌اند، بخشی از کوهستان را با دیوار چینی، مطابق کنند، زمینه شکل‌گیری سبک خاصی از باغ‌سازی را به وجود آورده است. به دلیل محدود بودن زمین و کشاورزی، و از سوی دیگر، وجود چراگاه‌های غنی و سرسبزی مداوم مراتع، دامداری از نوع کوچ نشینی منظم، به عنوان دومین مشغله معیشتی در اورامان رواج داشته است. مابه‌ازای معماری بر پایه کشاورزی، شکل‌گیری الگوهای اولیه مسکن کرمسیری؛ «سانالی»^{۱۱}، «هرزله»^{۱۲}، «کپر»، «هیوانه»^{۱۳} و «کل»^{۱۴} است. خانه‌های راست گوشه با سقف تخت، جهت اسکان دائم یا نیمه دائم، در روند گسترش آن، خانه‌ای پدید می‌آید، با اتاقی مجزا یا سکوی نگهداری سبدهای بزرگ گل اندودی که محل ذخیره مواد غذایی و میوه‌های خشک شده هستند طاقچه‌ها و رفه‌های، محل نگهداری انواع کدوهای فراوری شده جهت نگهداری روغن حیوانی یا آب شرب. علاوه بر موارد بیان شده، کشاورزی و باغ‌سازی در اورامان که نیازمند تراس بندی و دیوار چینی زیادی است، مردمان اورامان را به انسان‌های قوی و سخت کوشی تبدیل کرده است. که نمود آن را در تهیه مصالح و ساخت خانه‌های سنگی، در شیب‌های بالای ۱۰۰ درصد، می‌توان دید. دامداری در اورامان، معمولاً در پرورش و نگهداری بز، گاو، گوسفند و زنبور عسل خلاصه می‌شود. معمولاً در اورامان خانه را دو طبقه می‌سازند طبقه پایین را به دام اختصاص می‌دهند تا از گرمای آنها استفاده شود. برای گرم نگهداشتن کندوها، آنها را در ایوان یا تاقچه‌های خانه قرار می‌دهند. در پژوهشی جداگانه، به سیر پیدایش و گسترش گونه‌های دوار که بر پایه زندگی دامداری و کوچ نشینی است پرداخته می‌شود.

۲-۸- پیشینه موضوع

ریشه‌های سکونت و چگونگی شروع و گسترش آن، موضوع مهمی است که تا حدودی در نوشته‌های باستان‌شناسان و معدودی از معماران، بررسی شده است. رابرت بریدود در توصیف معماری کهن چمچمال^{۱۵} در غرب اورامان با سابقه معماری ۸۷۵۰ ساله، به توصیف خانه‌های راستگوشه‌ای می‌پردازد که با داشتن هفت اتاق بزرگ و کوچک، به مساحت ۳۰ متر مربع بوده است^{۱۶} «آغاز روستا نشینی: مقایسه‌ای بین ساختار معماری روستاهای آغازین در خاور نزدیک و آمریکای مرکزی» مقاله‌ای ارزشمند از کنت فلانری است که به بررسی و مقایسه گونه‌های مدور و چهارگوشه اولیه خانه، در خاورمیانه و حوزه زاگرس پرداخته است. فیلیپ اسمیت، که بخشی از تپه‌های زاگرس و منطقه کرمانشاه را کاوش کرده است، در پژوهشی تحت عنوان «نو آوری‌ها و تجارب معماری در گنج دره» به کیفیت و چگونگی شکل‌گیری نخستین گونه خانه راست گوشه مربوط به اوایل دوره نو سنگی اشاره می‌کند، که علاوه بر وفور سنگ‌های آهکی، از گل و خشت ساخته شده‌اند^{۱۷}. مقاله «از کوچندگی تا یکجا نشینی؛ رویکرد باستان مردم شناختی بر خاستگاه خانه و استراتژی معیشتی در دوره نوسنگی» مطالب ارزشمندی، از تپه‌های باستانی زاگرس و مجاور اورامان، مانند تپه گوران با قدمت نه تا هفت هزار سال ارائه می‌کند. معماری نخستین

ساکنان این تپه، کلبه‌های چوبی دو و سه اتاقه با معماری راست گوشه بوده که با تنه درختان و چوب‌های نازک ساخته می‌شده است.^{۱۸} برنبرک نیز در «ایران در دوره نو سنگی»، تا حدودی به معماری دوره نوسنگی، نوع سقف و مصالح ساختمانی خانه‌های زاگرس اشاره می‌کند^{۱۹}. هرچند با مطالعه آثار این باستان‌شناسان، وجوهی از معماری اولیه زاگرس روشن و آشکار می‌شود ولی در میان نظریه‌های آنان تناقض‌های فراوانی به چشم می‌خورد که نیازمند بازنگری یا ارائه دسته بندی‌های جدیدی است. کتاب «گونه شناسی اولیه»، از جان کارلو کاتالدی، به شکل‌گیری و دسته بندی کلبه‌های اولیه می‌پردازد. اگرچه ارتباط ملموسی به معماری زاگرس ندارد، اما حاوی اطلاعات با ارزشی از شیوه گسترش گونه‌های اولیه خانه می‌باشد. استفن گاردینر نیز در نوشتاری تحت عنوان «خانه: از آغاز تا دوره مدرن»، به صورت مختصر، به مسکن اولیه و غارها اشاره می‌کند. علی‌الحسابی و کرانی، در پژوهشی تحت عنوان «عوامل تأثیر گذار بر تحول مسکن از گذشته تا آینده» پس از بررسی عوامل مؤثر در شکل‌گیری خانه، روند تحول مسکن، از نخستین خانه‌های گل اندود تا عصر حاضر، را در یک جدول زمانی، به طور اجمالی مرتب می‌کنند. اما در این چینش، مجالی جهت پرداختن به گونه‌بندی، سیر رشد و عوامل مؤثر در آن نبوده است. در دهه‌های ۶۰ و ۷۰ نیز، مطالعاتی در زمینه گونه شناسی مسکن روستای، در «مرکز تحقیقات ساختمان و مسکن» و «بنیاد مسکن انقلاب اسلامی» با هدف سازماندهی سکونتگاه‌های روستای به انجام رسید. اما وجه تمایز این پژوهش، در شناخت و بررسی سیر پیدایش خانه و سلول اولیه است. در ارتباط با معماری منطقه اورامان و حوزه زاگرس، در سمینار بین‌المللی سکونتگاه‌های زاگرس، اگرچه مقاله‌های گوناگونی ارائه شده است. اما در آنها به چگونگی شکل‌گیری و پیدایش خانه اشاره‌ای نشده است. با مطالعه منابع فوق و دیگر کتاب‌ها و مقاله‌های مرتبط، به جرئت می‌توان گفت، که کمتر پژوهشی، با این تفصیل، به بحث و چگونگی شکل‌گیری گونه پایه خانه پرداخته است.

۳- شکل‌گیری معماری راست گوشه یا گرمسیری

در ارتباط با شکل‌گیری خانه و سیر توسعه آن، می‌توان اظهار داشت، نتایجی که در مطالعات میدانی، به دست آمده است با مفاهیم دینی قابل تطبیق است. آیه ۸۱ سوره نحل، یکی از نزدیک‌ترین اشاره‌ها را به این موضوع دارد.

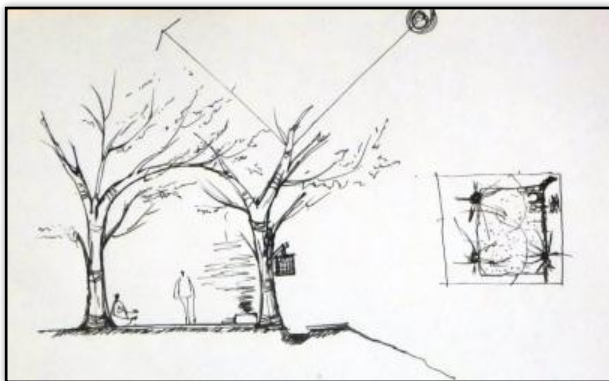
«وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُم مِمَّا خَلَقَ ظِلَالًا وَجَعَلَ لَكُم مِّنَ الْجِبَالِ أَكْنَانًا وَجَعَلَ لَكُم سُرَابِيلَ تَقِيكُمُ الْحَرَّ وَ سُرَابِيلَ تَقِيكُمُ بَأْسَكُمْ...» (نحل ۸۱)

خداوند سایه‌هایی برایتان از چیزهایی که آفریده است را پدیدآورده، و پناهگاههایی برایتان از کوهها ساخته است. «ظلال»: جمع ظل، سایه‌ها و «اکنان»: جمع کن، پناهگاه‌ها آمده است و مراد غارها و شکافهای کوهها است.^{۲۰} این کثیر بخش اول این آیه را به معنی درختان و بخش دوم آن را به قلعه و پناهگاه آورده است. طبری نیز علاوه بر درختان هر چیزی که سایه انداز است را ذکر کرده و کن را به معنای غار تعبیر کرده است. و قرطبی خانه را هم در زیر مجموعه اطلاق بیان کرده

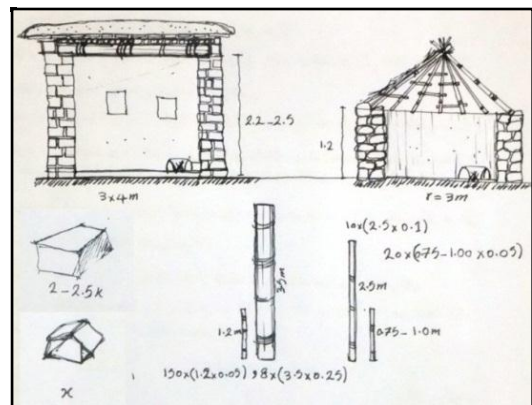
گوش، قابلیت توسعه آن بود و از زمانی که صاحب خانه نیاز به فضای بیش از یک اطاق پیدا نمود، این فرم گوی سبقت را از فرم مدور ربود.» [۱۱] اما به باور گاردینر، این تغییر فرمی با «الهام از شکل جدید آجر از دایره به مستطیل تحول یافته است [۱۲]. به عقیده کنت فلانری بین گونه‌های گرد و زندگی کوچ نشینی و گونه‌های راست گوشه با اسکان دائم، ارتباطی منطقی وجود دارد.^۴ در تحلیل کالبدی گونه‌های راست گوشه و گرد، چند نکته حائز اهمیت است. در گونه‌های مدور، ارتفاع دیوار چینی حدود ۱/۲ متر است که با مصالح و نیروی انسانی کمتر و در زمان کوتاه‌تری ساخته می‌شود، از سوی دیگر سقف آن سبک بوده و با شاخه‌های سبک به قطر ۱۰ سانت و طول ۲ تا ۲/۵ متری پوشش داده می‌شود، از دیگر مزایای آن، قابل جمع شدن و جابه‌جایی آن است. اما در مناطقی که معیشت بر پایه کشاورزی است به دلیل اسکان طولانی مدت و در پی آن فراغت خاطر از یک سو، و وجود سنگ‌های رسوبی با بافت لایه لایه‌ای و وجوه صاف از سوی دیگر، دیوارهای معماری این مناطق تا ارتفاع ۲/۵ متر افزایش می‌یابد و فراوانی چوب مناسب با قطر ۲۰ سانت به بالا و طول ۳ تا ۴ متر، و نیاز به سقف سنگین جهت گذار از زمستان، زمینه پیدایش سقف تخت و معماری راست گوشه را فراهم می‌کند. در تأیید این مدعا می‌توان به معماری کوهستانی و گرمسیری اورامان رجوع کرد. در مناطق گرمسیری و زندگی بر پایه باغداری، خانه‌ها راست گوشه و در هوارهای تابستانی که در مناطق کوهستانی با سنگ‌های آذرین بی‌شکل و محدودیت چوب همراه است، همان مردم از گونه‌های مدور استفاده می‌کنند. (شکل ۴)

و کن را هر آنچه که در برابر باران و باد و غیره محافظت کند، که همان غارها هستند آورده است.^{۲۱} طباطبایی، حتی شب را هم جزء للال قرار داده و مقصود از کن را کوه‌ها، غارها و دخمه‌ها دانسته است.^{۲۲} علی‌آپها الحال، با توجه به ترتیب بندی‌های منطقی و چینش‌های حساب شده در سیاق کلام خدا، آنگونه که از این آیه برداشت می‌شود؛ محل زیست اولیه انسان، در محیطی، گرم و دارای درختان بوده و اولین محل استقرار و آسایش گاه وی، زیر سایه درختان بوده است. بعدها به دلیل سرمای هوا، یا کوچ به نواحی سرد و کوهستانی، در غارها و اشکفت‌ها پناه گرفته است. در سال‌ها و شاید قرن‌ها بعد، انسان طریقه ایجاد پوشش و لباس را می‌آموزد و بعدها لباس‌های جنگی و زره را می‌سازد.

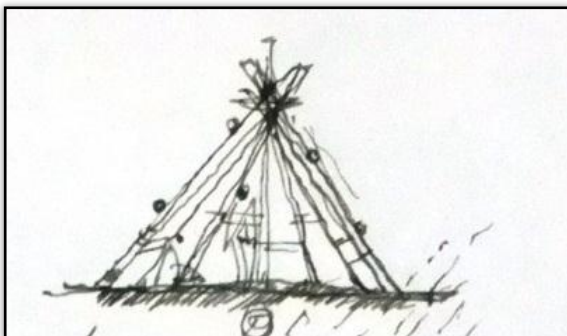
همزمان با مراحل تکمیل معماری مدور، و حتی قبل از آن، در مناطق گرم، آنجایی که زندگی در زیر سایه درختان، دلپذیر است، مراحل تولد و رشد یک گونه جدید معماری در حال شکل‌گیری و گسترش بوده که بر پایه معیشت کشاورزی و باغداری استوار بوده است. «از زمان ظهور اولیه انسان تا آغاز عصر نئولیتیک، انسان مانند سایر حیوانات می‌زیسته و از طریق جمع‌آوری غذاهای طبیعی مانند انواع توت، میوه و ریشه و دانه تغذیه می‌کرده و سپس به صید سایر حیوانات و ماهی‌گیری پرداخته است. واحد اجتماعی وی خانواده بوده اما اجتماع وی الزاماً متحرک بوده و برای دست‌یابی به منابع جدید غذای باید تغییر مکان می‌داده.» [۱۰] «در مناطقی که اسکان و کشاورزی حاکم گردید، کلبه به سیر تکوینی خود ادامه داد. کلبه اولیه از تک فضاهای به نام اطاق تشکیل شده بود که یا گرد بود یا چهار گوشه. امتیاز فرم چهار

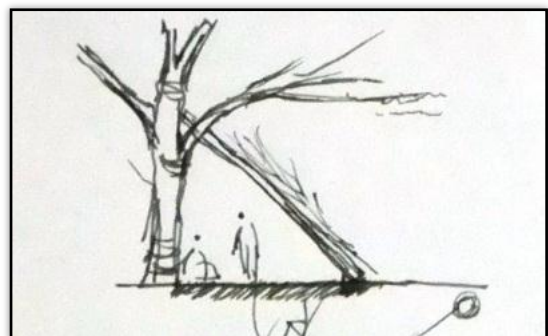
شکل ۵. سکنی‌گاهی زیر سایه درختان با هموار کردن کف، آراگاه، چند سکوی سنگ چین و جوی آب. نیسانه باغ حاجی محمد و زاور ...، مأخذ: نگارنده

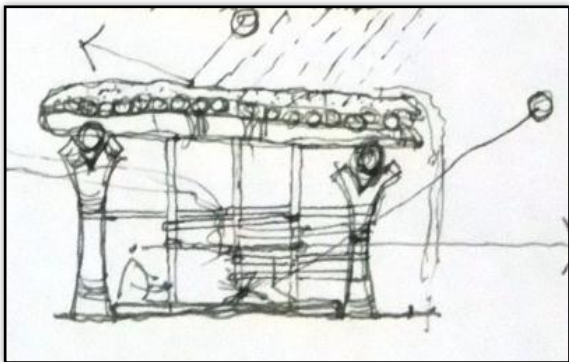
شکل ۴. مقایسه‌ای کالبدی و کیفی میان گونه‌های راست گوشه و مدور در اورامان، مأخذ: نگارنده

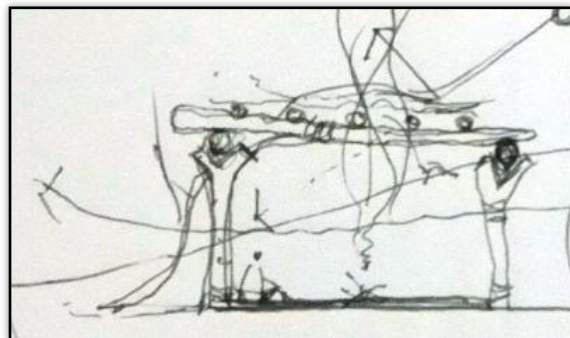
شکل ۷. تکیه دادن چوب‌ها به هم با پوشش شاخ و برگ؛ پیدایش گونه‌ای دوار. مصاحبه با خانم ماه‌جمال رضانی. مأخذ: نگارنده

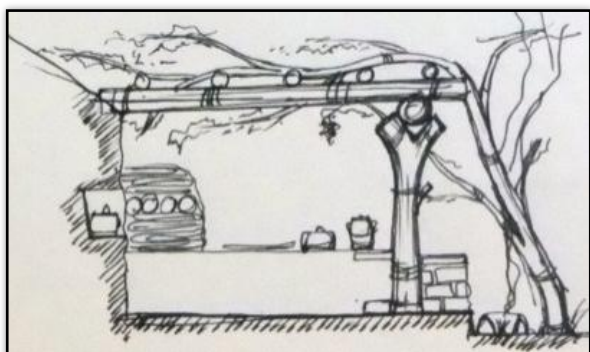
شکل ۶. اصلاح سایه و ایجاد محرمیت با تکیه دادن چند شاخه چوبی به درخت و پوشاندن آنها با شاخ و برگ. در حال جستجو

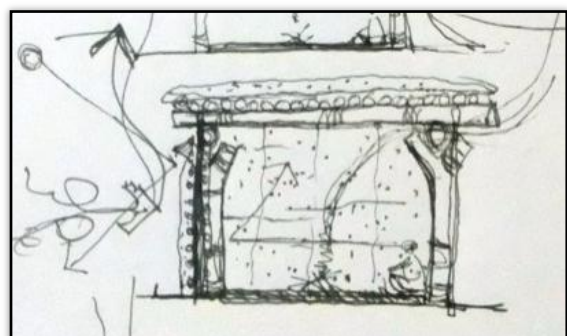
شکل ۹. بافتن جداره‌ها با پایه‌های فرعی و ترکه‌های چوبی، پسقف با شاخ و برگ یا سنگ و خاک؛ مقاوم در بارش. نروی. مأخذ: نگارنده

شکل ۸. تعبیه ۴ پایه چوبی به تبعیت از تنه درخت، تیرپوش کردن آن و پوشش نهایی با درخت انگور؛ پیدایش گونه‌ای راست گوشه.

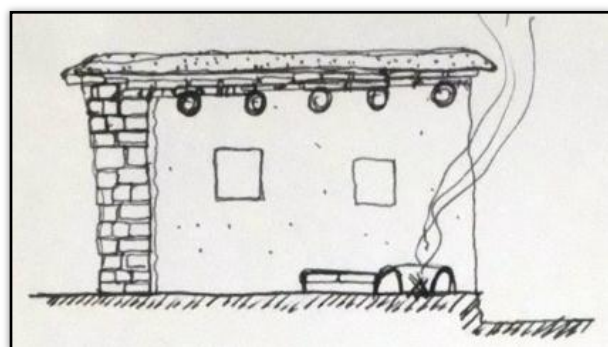
شکل ۱۱. گاهی کپر کنار ترانشه یا صخره ساخته می‌شد و زمینه دیوارچینی را فراهم می‌کرد. نیسانه؛ محمد کرمی، نروی و ..

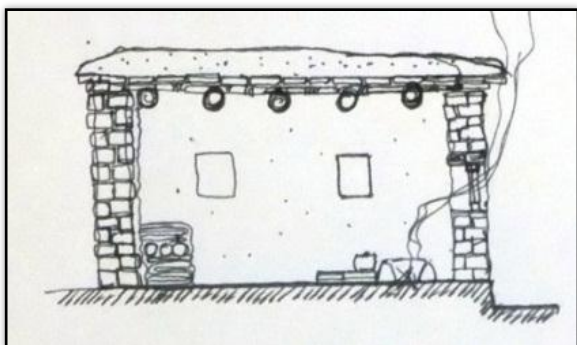
شکل ۱۰. گل اندود کردن دیوار بافته شده، پوشش سقف از سنگ و خاک؛ گونه بسته و زمستانی. مطاحیه با ماه‌جمال رضانی مأخذ: نگارنده

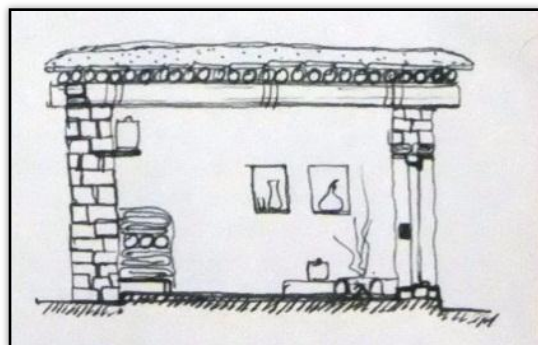
شکل ۱۳. بستن ضلع چهارم ایوان با دیوار بافته شده گل اندود، با امکان برداشتن آن در فصول گرم. مصاحبه با محمد نازار رحمانی، مأخذ: نگارنده

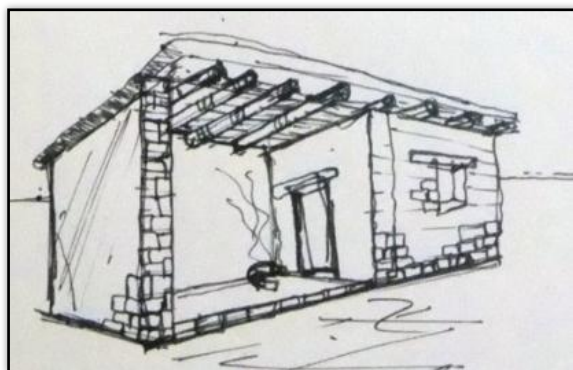
شکل ۱۲. شکل گیری دیوار سنگی در ۳ طرف؛ پیدایش ایوان. نیسانه؛ محمد کرمی مأخذ: نگارنده

شکل ۱۵. تعبیه باز شو جهت گرفتن روشنای، خروج دود و برقراری ارتباط بصری با بیرون نیسانه؛ خانه محمد قادری مأخذ: نگارنده

شکل ۱۴. بستن ایوان با دیوار سنگی و تعبیه در یا باز شدگی برای عبور؛ شکل گیری خانه. نیسانه؛ خانه ناصر فتحی مأخذ: نگارنده

شکل ۱۶. تلفیق ایوان و خانه، به عنوان تو فضای مکمل و فصلی

نیسانه؛ خانه طاهر قادری

مأخذ: نگارنده

۱-۳- سکنی گاهی در زیر سایه درختان

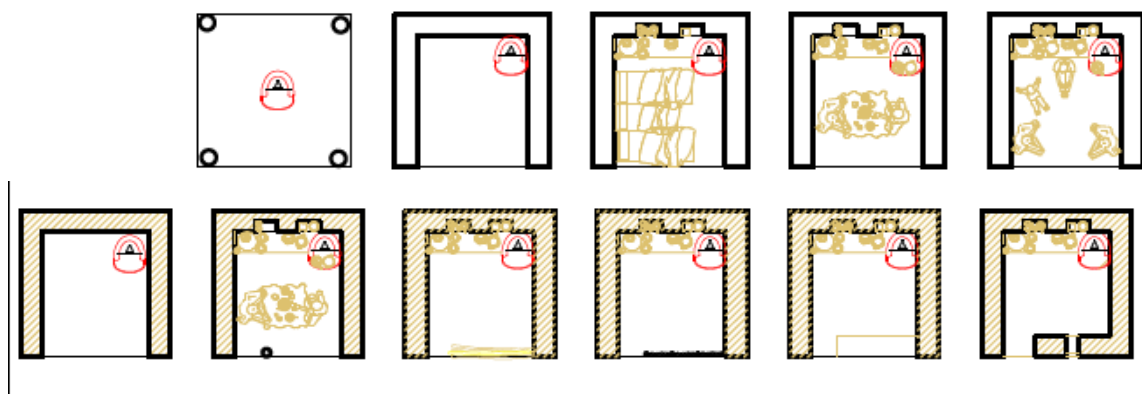
«هیوانه» یا «وَرولُا» ایجاد کرده و با مماس کردن تیرهای پوششی یا نی‌های سقف و خاک ریزی آن، این گونه را در برابر بارش‌های جوی، و تا حدودی، سرمای هوا مقاوم می‌کرده‌اند. (شکل ۹)، در سیر تکامل آن، با گل اندود کردن دیوار بافته شده، خانه‌ای کاملاً محافظت شده و زمستانی پدید می‌آمد. (شکل ۱۰) که مشابه آن، از ۳۰۰۰ سال پیش از میلاد در معماری سومریان وجود داشته است.^{۲۵} در مواردی به جای دیوارهای تنیده شده از دیوار سنگی استفاده شده است. که منشأ آن به گونه‌های دوار سکونتگاهی بر می‌گردد. (در پژوهشی جداگانه به آن پرداخته می‌شود). یا در سیر گسترش آن، در مواردی کپَر، کنار صخره یا ترانشه خاکی ساخته شده است. (شکل ۱۱) و به مرور زمان اصلاح و کم کم سنگ چینی شده تا به صورت یک دیوار کامل در آمده است. پیدایش دیوار زمینه جدا شدن کپَر و ایوان از صخره و ترانشه را فراهم کرده و منجر به آزادی بیشتر در مکان یابی خانه شده است. (شکل ۱۲) این نمونه‌ها را علاوه بر نیسانه در روستای نروی و دشه نیز می‌توان دید. با امتداد یافتن دیوار در دو جهت دیگر، ایوان و با بسته شدن ضلع چهارم با دیوار بافته شده گل اندود یا دیوار سنگی، و تعبیه باز شوی برای عبور، خانه یا یانه متولد شده است. (شکل ۱۳ و ۱۴) از زمانی که برای در، از ترکه‌های بافته شده، یا تخته‌های چوبی استفاده شد با تاریک شدن فضای داخل لزوم تعبیه بازشو احساس شده است لذا برای گرفتن روشنی از بازشدگی کوچکی به نام «دلاقه»، «تاق» «دوری» و پنجره در دیوار و «روچن» در سقف استفاده شده است. (شکل ۱۵).

در بررسی خانه‌های بومی اورامان، همواره سه عامل کپَر، ایوان و اتاق در کنار هم دیده می‌شوند. (شکل ۱۶) که مکمل عملکردی و فضای یکدیگر هستند. در اواسط بهار تا میانه‌های پاییز، که هوا مناسب است، علاوه بر آشپزخانه، ایوان فضای نشیمن، پذیرایی از مهمان و خواب است. در تابستان، که هوا گرم‌تر می‌شود، کپَر، فضای نشیمن، پذیرایی، صرف غذا و خواب است. در روزهای سرد اوایل بهار و اواخر پاییز، زندگی در داخل خانه و آشپزی و پخت نان در ایوان جریان دارد. در زمستان، پخت و پز هم در اتاق صورت می‌گیرد. در

در ابتدایی‌ترین شکل، سطح زمین را در زیر سایه انبوه درختان صاف و گل اندود می‌کردند. (سانالئی) در یکی از گوشه‌ها که در انتهای مسیر باد است، محل آتش را می‌ساخته‌اند. در کنار آتشگاه (آرگا، هارگا) با چیدن چند تخته سنگ، سکوی کوچکی ساخته می‌شد که محلی برای قرار دادن ظروف و وسایل آشپزی بود. در گوشه‌ی دیگر یا نزدیک آن، در کنار جوی آبی که درختان را آبیاری می‌کرد، یک سنگ چین دیگر تعریف می‌شد تا ظرف‌های شسته را روی آن قرار دهند. وسائل خواب را بر روی شاخه درختان، در ارتفاع دست رس (۱ تا ۱.۵ متری) قرار می‌دادند. نمونه‌های این شروع را علاوه بر مردم نگاری، امروزه نیز در نیسانه و دیگر آبادی‌های اورامان مانند «هامنو» و «بدرواس»، می‌توان مشاهده نمود. (شکل ۵) بعدها در مواردی که درختان سایه مطلوبی را تأمین نمی‌کرده‌اند، با تکیه دادن چوب‌های دراز بر روی شاخه‌ها و تنه درخت و پوشاندن آن با شاخ و برگ، سعی کرده‌اند سایه مطلوبی را فراهم کنند.^{۲۳} (شکل ۶) این تغییرات ابتدایی، زمینه شکل‌گیری سقف و ستون را فراهم کرده است. در گونه تکامل یافته‌تر، (شکل ۷) تیرهای چوبی به طول تقریبی ۳ متر در یک پلان دوار، قرار گرفته و در ارتفاع ۲/۵ متری مرکز دایره، به هم بسته و در فواصل یک متری با چوب‌های نازک‌تر به همدیگر بسته شده و روی آن را با شاخ و برگ یا گیاهان دسته شده پوشش می‌داده‌اند و برای تأمین پایداری، پشت تیرهای چوبی سنگ‌های بزرگی گذاشته می‌شده است.^{۲۴} در مواردی که در یک طرف درخت وجود داشته، در طرف دیگر به تبعیت از ساقه درختان، یک پایه دو شاخه را قرار داده و با قراردادن چند تیر چوبی بین آن و ساقه درخت، سرپناهی در برابر آفتاب می‌ساخته‌اند. در مرحله بعد، با قراردادن ۴ پایه چوبی در رئوس یک مربع و تیر ریزی کردن آن «کپَر» به وجود آمده است. سقف این سازه را با شاخ و برگ گیاهان پوشانیده و کف آن را تسطیح و اجاق آتش را در بیرون ساخته‌اند. (شکل ۸) در مراحل بعدی با تعبیه ستونک‌های فرعی به فاصله ۳ و ۴ متر، در میان ۳ تا ۴ ستون اصلی و تنیدن آنها با ترکه‌های چوبی یا نی، محیط پنام و خصوصی‌تری مشابه

تداوم تکامل و سیر حرکت ایوان به اتاق، جهت مناسب سازی آن در برابر شرایط سرد زمستانی، گاهی هم در ابتدایی ترین اقدام، در جلو آن کومه‌ای از هیزم چیده می‌شد تا علاوه بر محدود کردن فضای داخل، هیزم‌ها خشک بمانند. برای جلوگیری از نفوذ سرما، بر روی

هیزم‌های تل انبار شده، نمد یا پارچه می‌انداخته‌اند.^{۲۶} در مواردی در هر یک از وجوه چهار گوشه آلاچیق، چند ستون لاغرتر را قرار داده و بین آن با نی یا ترکه‌های چوبی به صورت ساده یا تارو پودی، بافته شده است. (شکل ۱۷)

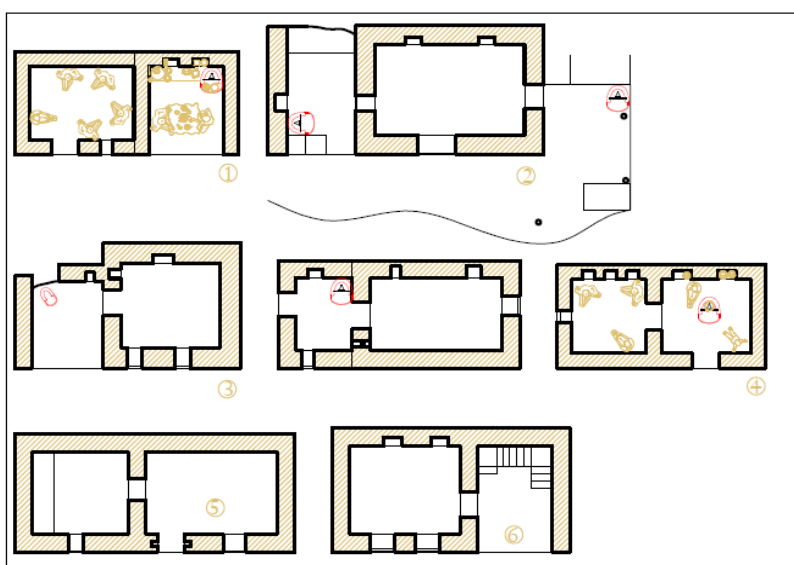

شکل ۱۷. عملکردهای مختلف و سیر پیدایش اتاق، با کومه هیزم، دیوار نی بافت گل اندود، دیوار کامل و دیوار با تعبیه پنجره (مأخذ: نگارنده)

۳-۲- گونه‌های ۱۲ اتاقه

با متولد شدن سه گونه پایه معماری، یعنی سانالی، ایوان و اتاق، ریشه‌های اصلی معماری اورامان کامل می‌شود. بعدها از ترکیب این سه گونه در چینش‌های متفاوت، انواع خانه‌های چند لایه با پیچیده‌گی‌های افقی و عمودی، شکل می‌گیرد. در ساده‌ترین ترکیب یک ایوان و یک اتاق در کنار هم قرار می‌گیرند و تنها ارتباط کالبدی آنها دیوار مشترک کور، و واسط فضایی‌شان «وَرَبَرَه»^{۲۷} است (شکل ۱۸ پلان شماره ۱) در نمونه شماره ۲ بین ایوان و اتاق (یا نه) یک پنجره کوچک در ارتفاع ۱/۶ متری در نظر گرفته شده است تا علاوه بر امکان انتقال غذا و وسایل، ارتباط بصری محدود و محرمانه ایوان به عنوان فضای خانم حفظ شود. (شکل ۱۸ پلان ۲) در نمونه توسعه یافته‌تر، با تعبیه در، ارتباط بین ایوان و

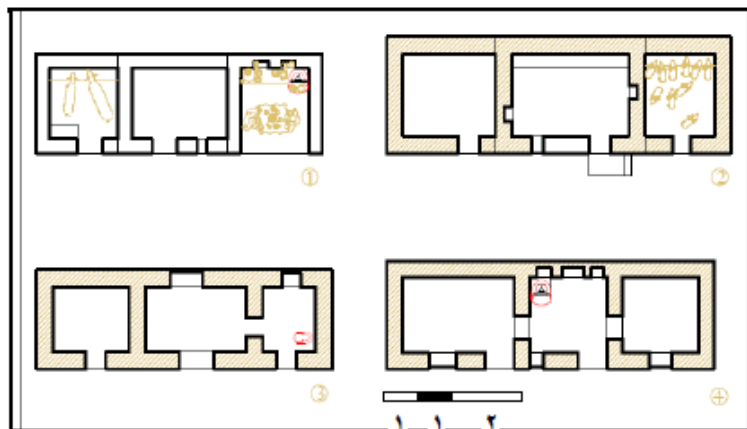
اتاق شکل پررنگ‌تری به خود می‌گیرد. سیر کولاسیون حرکتی کاهش یافته و فضای درونی (چوور) و بیرونی به وجود آمده است. (شکل ۱۸ پلان ۳) در مسیر تکامل گونه‌ها، ضلع باز ایوان برجیده می‌شود تا خانه‌ای با دو اتاق تودرتو به وجود بیاید. (شکل ۱۸ پلان ۳/۵). در گونه بعدی، با جابه‌جایی در ورودی به ضلع کناری، فضای مفید اتاق ورودی بیشتر شده است (شکل ۱۸ نمونه ۴). در کامل‌ترین گونه دو اتاقی، با کشیدگی طولی اتاق، تعبیه پنجره و انتقال در به منتهالیه دیوار و نزدیک‌ترین مکان به مدخل اتاق درونی، فضای کامل با حیطه بندی‌های غیر مزاحم تولید شده است. (شکل ۱۸ پلان ۵). در سیر گسترش گونه دو اتاقی، در مواردی، واحد مجزای در طبقه فوقانی ساخته می‌شد و راه پله آن در ایوان یا اتاق واحد همکف تعبیه می‌شد. (شکل ۱۸ پلان ۶).

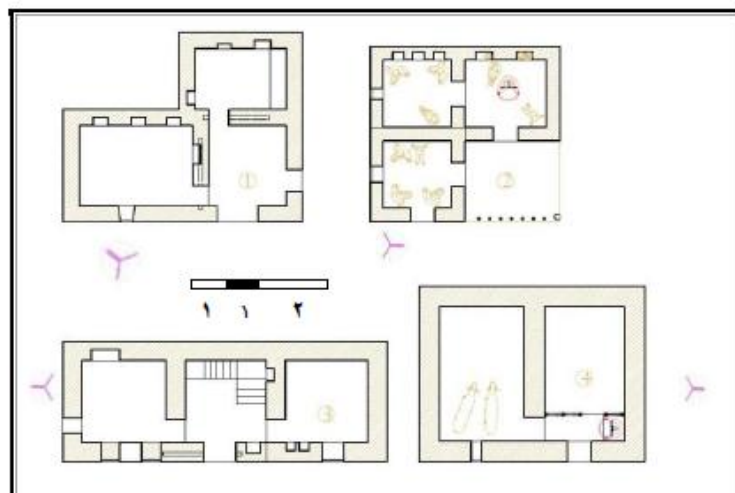
شکل ۱۸. روند گسترش گونه دوتای خانه، منبع نگارنده

می‌آورند. معمولا اتاق پذیرایی بوده است (شکل ۱۹ پلان ۴) در توسعه خانه بر پایه فرم «L» شکل، ابتدا وارد ایوان یا دالان شده و از آن به دو اتاق مجزا ارتباط داد. (شکل ۲۰ پلان ۱)، در نمونه بعدی، سه اتاق ال شکل به گونه‌ای همگرا قرار گرفته و ارتباط آنها از طریق بام طبقه زیرین است (شکل ۲۰ پلان ۲). در بعضی از موارد، تغییرات خانه با حفظ اندازه بخش سنگی ساختمان و تعبیه پارتیشن و دیوارهای سبک و قابل جابه جایی است. در خانه سید محمود محمدی، خانه از دو اتاق کشیده تودرتو به طول ۶/۲ متر تشکیل شده است. اتاق داخلی دام و بیرونی انسان زیست است. جهت جلوگیری از تداخل این دو فضا، یک راه روی یک متری، مسیر تردد دام را جدا می‌کند و در گوشه بسته این راه رو آرگا را تعبیه کرده‌اند. این دیوار سبک، در صورت نیاز، بخشی از فضای انسان زیست را برای نگهداری علوفه جدا می‌کند یا طویل را به دو بخش نگهداری گاو و گوساله یا گاو و بز تقسیم می‌کند است. در صورت لزوم محرمیت و یا سرمای هوا، دیوار بافته شده گل‌اندود می‌شده است (شکل ۲۰ نمونه شماره ۴).

با گذشت زمان و با توجه به افزایش اعضای خانواده و بزرگ شدن بچه‌ها یا زیاد شدن تعداد دام، که به ترتیب سبب افزایش نیروی کاری و قدرت اقتصادی خانواده می‌شود، علاوه بر احساس نیاز به فضاهای بیشتر و بزرگتر، توان اجرای آن هم فراهم می‌شد. لذا همسو با احساس نیاز و توان رفع آن، مراحل جدیدی از گسترش کمی فضای خانه شکل می‌گیرد. این توسعه به سه گونه اجرای شده است. در گونه‌های افزایشی، یک اتاق مجزا به خانه و ایوان افزوده می‌شود. که معمولا یا خانه‌ای جدا برای یکی از اعضای خانواده محسوب می‌شد یا نقش انباری یا طویل را داشته است. (شکل ۱۹ پلان ۱) در نمونه مشابه، یک اتاق با دسترسی مجزا به خانه دو اتاقی افزوده شده و مجموعه سه اتاقی را به وجود آورده است. (شکل ۱۹ پلان ۲) در نمونه کامل‌تر، سه اتاق با هم و همزمان ساخته شده‌اند به گونه‌ای که دو تا از اتاق‌ها با هم در ارتباط بوده و اتاق سوم ورودی مجزا داشته است. (شکل ۱۹ پلان ۳) در روند تکامل این گونه، در نمونه‌ای توسعه یافته‌تر، با تعبیه در میان اتاق مجزا و دو اتاق دیگر، در عین امکان عملکرد جداگانه، هر سه اتاق با داشتن ارتباط فیزیکی، خانه‌ای منحصر به فردی را پدید

شکل ۱۹. روند گسترش گونه سه تایی خانه، منبع نگارنده

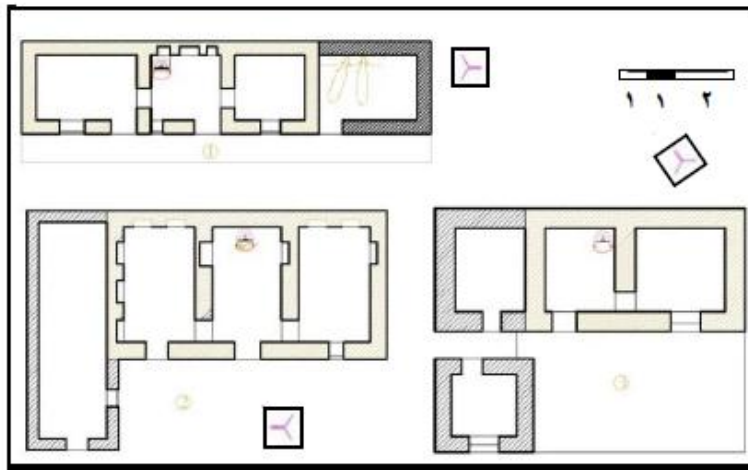

شکل ۲۰. بالا؛ سیر گسترش گونه ال شکل سه تایی. مأخذ: نگارنده

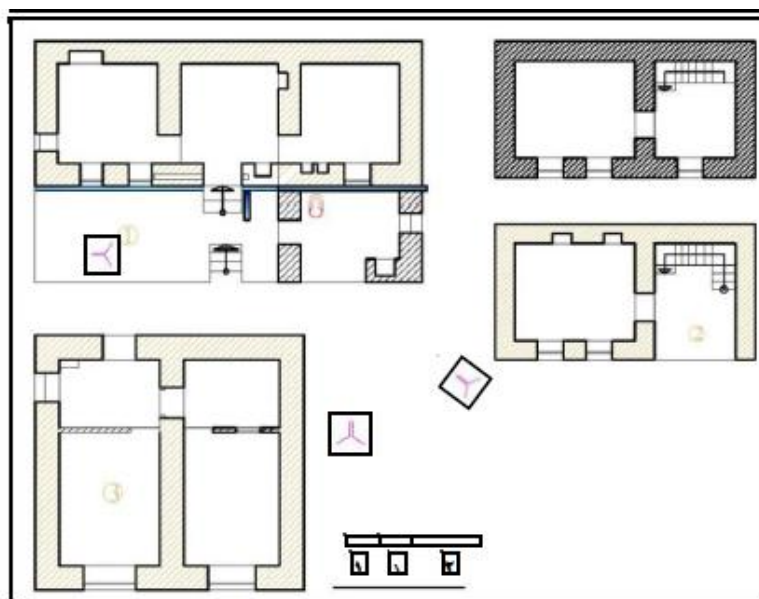
۳-۴- گونه چهار اتاقه و بیشتر

باز(با درجه شفافیت بیشتر از ایوان) و با نقش مطبخ و در عرض فضاهای دیگر به گونه‌ای قرار می‌گیرد. تا مانع نورگیری فضای پشتی خود نشود. مرکزیت این خانه ال شکل، «وَرَبْرَه» یا کپر و ترواله بوده، و عبور جوی آب در میان، این فضاها و دالان، زیبایی و کیفیت دیداری - شنیداری منحصر به فردی را به خانه می‌داده است. (شکل ۲۳ پلان ۱) در گسترش عمودی، با تعبیه راه پله در ایوان و اضافه کردن ۲ اتاق در طبقه فوقانی، روند افزایشی در ارتفاع صورت گرفته است. (شکل ۲۳ پلان ۲) در گونه‌ای دیگر از افزایش پیچیدگی خانه به گونه‌ی متفاوت و با افزودن دیوارهای غیر باربر سنتی پدید آمده است. در هنگام احداث خانه با توجه به ملزومات زندگی، دو اتاق کشیده به طول ۶/۴ متر با دیوارهای قطور سنگی، بخش سازه‌ای و ثابت خانه را شکل داده و هرکدام از دو اتاق داخلی با دیوارهای جداکننده به دو اتاق مجزا تبدیل شده است. (شکل ۲۳، پلان ۳).

پیدایش گونه گسترده‌تر خانه از چندین شیوه متمایز می‌توانسته است شکل بگیرد. در ساده‌ترین نمونه این روند، با اضافه شدن یک اتاق مجزا، مجموعه‌ای خطی و ۴ اتاقه شکل گرفته است. (شکل ۲۲ پلان ۱) در مطالعه این نمونه و موارد مشابه، اینچنین بر می‌آید که در گونه‌های خطی ۴ تایی و ۵ اتاقه، سه اتاق اول مسکونی بوده و مابقی نقش طویله و کاه‌دان را دارند. در گونه‌های ال شکل، که الگوی اولیه آن سه اتاق تو در تو بوده‌اند، یک اتاق عمیق دیگر با در جداگانه، اضافه شده است. این اتاق محل خواب و پذیرای مهمانان نا آشنا بوده است. (شکل ۲۲ پلان ۲)، در پلان بعدی، دو اتاق مجزا به خانه ۱۲ اتاقی، به گونه‌ای اضافه می‌شوند که فرم ال شکل با مرکزیت فضای پشت بام ایجاد شود. (شکل ۲۲ پلان ۳) در خانه‌ای متکامل‌تر، فضای چهارمی که اضافه می‌شود فضایی نیمه باز به نام «دالان است» فضای دوطرف

شکل ۲۲. گسترش پلان ۴ اتاقی به شیوه افزایشی، پلان خانه‌های شیخ توفیق و محمد قادری، برداشت از نگارنده

شکل ۲۳. گسترش پلان ۴ اتاقی به شیوه افزایشی، و تقسیم فضای. پلان خانه‌های حاخی خسرو، خاله خاور و شکرالله محمدی. برداشت از نگارنده

همان اشکفت، ابتدا ۲ اتاق شرقی ساخته شده‌اند، در مراحل بعدی یک ایوان و اتاق در غرب آن افزوده شده و دو اتاق اول، به طویل تبدیل شده‌اند. بعدها یک کاهدان، در عرض ایوان و اتاق ساخته شده است. در مراحل بعدی، راه پله در ایوان تعبیه شده و روی ایوان و یکی از طویل‌ها، یک واحد کامل دیگر بنا شده است. در مرحله آخر، یک ایوان طویل، در شمال واحد فوقانی احداث و با ساخت یک دالان در سمت شمال آن، خانه‌ای گسترده کامل شده است. ایوان طویل نیز با یک دیوار بافته گل‌اندود، به اتاق و ایوان برای یکی از فرزندان تبدیل شده است.

پدر و بچه‌های دیگر در واحد بالای و یکی دیگر از فرزندان به همراه، همسر و دو فرزندش در واحد پایینی می‌زیسته‌اند. این سه واحد در عین داشتن عرصه‌های مشترک، فضای خصوصی اتاق و نیمه خصوصی ایوانها را داشته‌اند. و سر یک سفره جمع می‌شدند (شکل ۲۴: پلان ۲؛ همکف و طبقه اول).

در گونه‌های توسعه یافته‌تر، خانه‌های ۳ و ۴ لایه به وجود آمده و حمام و سرویس نیز به داخل خانه انتقال یافته، و کالبدی مختص به خود را پیدا کردند. در این گونه نیز، اتاق‌های طویل، زمینه تقسیم پذیری و پیدایش بخش‌ها و عملکردهای مختلف را فراهم کرده است. در خانه شماره یک، که در سه لایه طولی، ۳ لایه عرضی و دو لایه عمودی، ساخته شده است، اتاقهای طبقه پایین به بخش‌های متفاوت نگهداری گاو و گوساله، بز و بره با انبار کاه تبدیل شده و طبقه فوقانی مسکونی، به دو خانه مجزا تقسیم شده است. یک نیم طبقه به شکل یک اتاق دراز و بدونه روزن نیز، برای انباری و پنهان شدن در مواقع خطر، اضافه شده است. (شکل ۲۴ پلان ۱) در نمونه‌ای دیگر، روند شکل‌گیری خانه و گسترش آن از اشکفت شروع شده و بعد از ۳ مرحله توسعه، در کنار

شکل ۲۴. گسترش خانه چند اتاقی به شیوه افزایشی، و تقسیم فضای. چپ: طبقه همکف و اول خانه حلاو. راست: طبقه همکف و اول خانه حاجی کاکه (نگارنده)

۶- نتیجه گیری

- نقطه آغاز معماری خانه در منطقه اورامان، کف تسطیح و گل‌اندود شده زیر سقف درختان (سانالی) بوده است. پس از آن، هرزل یا کپر گرد و راست گوشه با سقف سبک و جداره‌های باز، قرار دارد. در مرحله بعدی دیواره‌های آنها با نی یا شاخه درختان بافته شده است، در معماری راست گوشه، تیر پوش‌های سقف به هم مماس شده و با خاکریزی آن، اولین سقف سنگین و زمستانی به وجود آمده است. و با گل‌اندود کردن دیواره‌های نی بافت سه وجه کپر، یا ساخت دیواره‌های سنگی در این وجوه، هیوانه یا ایوان به پدیدار شده است. پس از بسته شدن ضلع چهارم و تعبیه در، یانه یا خانه، به معنای همان چهار دیواری و کاملاً خصوصی شکل گرفته است.

- معماری سکونت گاهی منطقه اورامان، در گذر تاریخ، تحت تأثیر شرایط مساعد و نامساعد جغرافیای و اقلیمی، هماهنگ با شیوه معیشت مردم، در مسیر تداوم خویش، از فضای باز به سمت فضای محصور و کنترل شده پیش رفته است.

معماری منطقه اورامان؛ میراث دانش و توانایی نسل‌های پیشین، با ویژگی‌های منحصر به فردی که داراست، به عنوان یک شاهکار معماری مطرح است. و آنچنان دارای لطایف و ظرایف کیفی و کالبدی است که می‌تواند محور پژوهش‌های گوناگونی باشد. در این تحقیق، جهت حفظ انسجام موضوع، محور بحث بر کم و کیف شکل‌گیری کالبد خانه و معماری راست گوشه بوده، لذا مجال پرداختن به گونه دوار خانه، همنشینی واحدهای همسایگی، بافت مجموعه و ... نبوده است. علاوه بر آن، اگرچه به تأثیر جغرافیا، اقلیم و شیوه معیشت بر معماری پرداخته شده است، شرح مبسوط هر کدام از این مباحث، می‌تواند به عنوان پژوهشی مجزا مورد بررسی دوباره قرار گیرد. اما اهم مطالب این تحقیق را به این شرح می‌توان بیان کرد.

- پس از شکل گیری سه فضای پایه معماری اورامان یعنی، سانالی، هیوانه و یانه، در ترکیبها و چینشهای گوناگون آنها، انواع خانههای دو، سه و چهار اتاقه به وجود آمده است. این فضاها علاوه بر گسترش طولی، در عرض و ارتفاع نیز تکرار شده و سبب پیدایش انواع پیچیدگیهای فضایی شدهاند.

- خانه در اورامان، در تلفیق کامل با شیوه معیشت است. دام در طبقه پایین، اتاق مجاور یا اتاق درونی نگهداری می شود. لانه مرغ و خروس در کف زمین یا زیر سکوی یکی از اتاقها قرار دارد. و کندوهای سنتی زنبور عسل در طاقچه ایوان یا اتاق گذاشته شده و دهانه آن از سوراخ تعبیه شده در دیوار، به بیرون دسترسی داده شده است.

- معمولا خانه در اورامان با یک اتاق(یانه) یا ایوان و اتاق (یانه و هیوان) شروع شده و با تولد بچهها و افزایش تعداد دام و قدرت مالی، با افزوده شدن اتاق و تعداد طبقات گسترش پیدا می کند. بعد از ازدواج فرزندان خانه و خانواده گسترده شکل می گیرد. که شامل بخشهای عمومی مانند نشیمن و آشپزخانه و بخش نیمه خصوصی ایوانها و فضای خصوصی خوابها است که در ارتباط با ایوان می باشند. در این ساختار شکاف بین نسلها از بین رفته و پدر بزرگ- مادر بزرگ که توان کاری و تحرک کمتری دارند، در تربیت نوهها و انتقال ادبیات فولکلور، نقش پررنگی ایفا می کنند. در صورت کاهش جمعیت خانواده، بخشهای از خانه که بلا استفاده بوده، با تعبیه ورودی مجزا و بستن ارتباط آن به بخش اصلی، فروخته می شد.

- مبلمان در خانه اورامان از نوع نرم بوده و به همین دلیل هر فضای قابلیت پذیرش چندین عملکرد را داشته است.

- بخشی از خانهها، از دو قسمت ثابت با دیوارهای سنگین و سازههای و قسمت های قابل جابه جای بوده که با دیوارهای بافته شده ساده یا گل اندود ساخته می شده است. در زمستان، با همین دیوارهای بافته شده، ایوان به اتاق تبدیل و در فصول مناسب، با برداشتن آن، باز کیفیت فضا تغییر داده می شد. یک اتاق دراز، به بخش نشیمن و انباری یا هر کاربری متناسبی تبدیل می شود.

خوانش خانه در معماری اورامان با بافت مطبق و تراکم بالای که

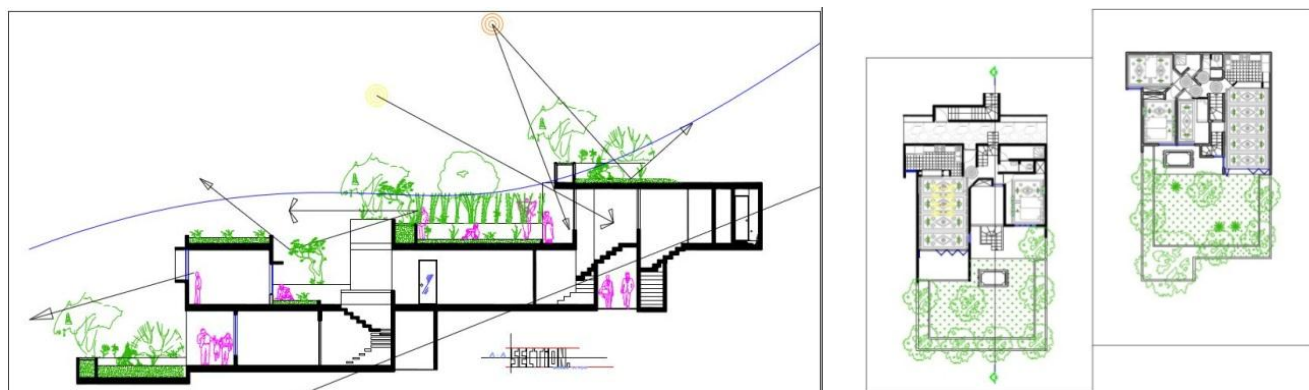
دارد. الگوها و راهکارهای با ارزشی را به دست می دهد که می تواند امروزه نیز به عنوان بخشی از راه حل معضل معماری مسکن، مطرح باشند.

- با توجه به بافت پلکانی شهرها و روستاهای منطقه اورامان، به تبعیت سنت قدیمی حیاط- بام همسایه، با کاشت درختان ریشه افشان و بام سبز، علاوه بر ایجاد سایه بانهای فصلی، افزایش محرمیت، خنک سازی مجموعه، عایق حرارتی و صوتی بامها، می توان احساس زندگی در زیر سایه درختان، کپر ها و آلاچیقها را دوباره احیا کرد. (شکل ۲۶)

- بر پایه الگوهای معماری اورامان، خانه می تواند با یک نشیمن کوچک شروع شده و با افزایش قدرت اقتصادی، و تعداد فرزندان این فضا گسترش یافته و اتاقهای نیز، به آن اضافه شود. و حتی امکان افزودن یک سویت مستقل، با حمام، سرویس و آشپزخانه و یک نشیمن- خواب، برای والدین، فراهم باشد. (شکل ۲۷)

- امروزه می توان با استفاده از دیوارهای سبک و قابل جابه جای، یک خانه منعطف ساخت؛ یک نشیمن بزرگ را در شب به چندین اتاق خواب تبدیل کرده و در روز دوباره با برداشتن آنها نشیمن بزرگ تری را در اختیار داشت. یا در مواقع مهمانی، این فضا را افزایش و خوابها را کوچک کرد. همچنین در فصلی که هوا مناسب است، با حرکت پنجره سرتاسری نشیمن، به سمت داخل، یک تراس و ایوان با عمق مناسب (سه تا چهار متر) ایجاد کرد که پذیرای عملکردهای متنوعی مانند، شب نشینی، غذا خوری، خواب و ... باشد.

- همچنین می توان خانواده گسترده را احیا کرد، که مابه ازای آپارتمانی آن، اختصاص طبقه همکف به والدین و طبقات فوقانی به فرزندان باشد که در عین داشتن ورودی و فضاهای مجزا و استقلال کامل، با راه پله داخلی، به شیوه دابلکس مانند، با هم در ارتباط باشند. به این گونه علاوه بر تحکیم پیوند خانوادگی، نیاز به خانه سالمندان و مهد کودک کاسته می شود. در موارد عدم استفاده از این راه پله سبک، سقف آن با جزئیات اجرایی خاصی بسته و راه پله به انباری تبدیل خواهد شد. (شکل ۲۶)

شکل ۲۶. امکان برقراری ارتباط کالبدی بین واحدهای والد، فرزند در عین داشتن ورودیهای جداگانه و حفظ استقلال هر کدام از واحدها، بام سبز و درختکاری جهت احیای زندگی در زیر سایه درختان، کپر و ... (مأخذ: نگارنده)

- با توجه به بافت پلکانی شهرها و روستاهای منطقه اورامان، به تبعیت سنت قدیمی حیاط- بام همسایه، با کاشت درختان ریشه افشان و بام سبز، علاوه بر ایجاد سایه بان‌های فصلی، افزایش حریمیت، خنک سازی مجموعه، عایق حرارتی و صوتی بام‌ها، می‌توان احساس زندگی در زیر سایه درختان، کپر‌ها و آلاچیق‌ها را دوباره احیا کرد. (شکل ۲۶)

- بر پایه الگوهای معماری اورامان، خانه می‌تواند با یک نشیمن کوچک شروع شده و با افزایش قدرت اقتصادی، و تعداد فرزندان این فضا گسترش یافته و اتاق‌های نیز، به آن اضافه شود. و حتی امکان افزودن یک سویت مستقل، با حمام، سرویس و آشپزخانه و یک نشیمن- خواب، برای والدین، فراهم باشد. (شکل ۲۷)

شکل ۲۷. سیر توسعه خانه از یک نشیمن کوچک به یک خانه چهار خوابه، هماهنگ با افزایش تعداد فرزندان و قدرت مالی. (مأخذ: نگارنده)

اتاق خواب تبدیل کرده و در روز دوباره با برداشتن آنها نشیمن بزرگ تری را در اختیار داشت. یا در مواقع مهمانی، این فضا را افزایش و خواب‌ها را کوچک کرد. همچنین در فضولی که هوا مناسب است، با حرکت پنجره سرتاسری نشیمن، به سمت داخل، یک تراس و ایوان با عمق مناسب (سه تا چهار متر) ایجاد کرد که پذیرای عملکردهای متنوعی مانند، شب نشینی، غذا خوری، خواب و ... باشد.

- همچنین می‌توان خانواده گسترده را احیا کرد، که مابه ازای

آپارتمانی آن، اختصاص طبقه همکف به والدین و طبقات فوقانی به فرزندان باشد که در عین داشتن ورودی و فضاهای مجزا و استقلال کامل، با راه پله داخلی، به شیوه دابلکس مانند، با هم در ارتباط باشند. به این گونه علاوه بر تحکیم پیوند خانوادگی، نیاز به خانه سالمندان و مهد کودک کاسته می‌شود. در موارد عدم استفاده از این راه پله سبک، سقف آن با جزئیات اجرایی خاصی بسته و راه پله به انباری تبدیل خواهد شد. (شکل ۲۶)

پی نوشت

1. Paul Oliver
۲. روش تاریخی تسلسلی، با انتخاب دوره تاریخی خاص، بناهای آن دوره را شناسای کرده، و بعد از ترتیب بندی زمانی، به توصیف و تحلیل واقعیت تاریخی آنها می‌پردازد. معماری مانند پوپ، گدار و گیریشمن در این مکتب فکری قرار می‌گیرند [۱۳].
۳. احمد نظیری؛ محقق و نویسنده.
۴. فرهنگ لغت «برهان قاطع» اثر محمد حسین خلف تبریزی [۱۴].
۵. محمد نژاد، همایون، ۱۳۷۱. وجه تسمیه اورامان، دایرةالمعارف اورامان (دانشنامه هورامانی)، ۱ اردیبهشت، ۱۳۹۲، [۱۵] <http://sarkav.blogfa.com>
۶. سکوی چوبی، کپر مانند با ارتفاع یک متر با روی شیب، به ابعاد ۲در ۳، محلی برای نشستن و خوابیدن است.
۷. عباسی، مهدی. ۱۳۸۷، جایگاه ارزش‌های منطقه درآفرینش معماری، اولین کنفرانس بین المللی سکونتگاه‌های زاگرس [۱۶].
۸. بریدود، روبرت. ۱۳۶۳. انسان‌های پیش از تاریخ. ترجمه اسماعیل مینوفر. تهران. انتشارات جیران [۱۷].
9. R.J. Braidood, B. Howe, 1960. Prehistoric Investigations in Iraqi Kurdistan. Chicago [18].
۱۰. وبگاه «دایرةالمعارف اورامان»، به مدیریت دکتر ابراهیم شمس. پروفیسور مینورسکی [19].
۱۱. سانالی (Sanalle)، تلفظ حرف ل آن مانند تلفظ الله است؛ زمین مسطح و گل اندود شده، زیر سقف درختان، مکانی برای زندگی.
۱۲. هرزله (Harzala)؛ کپر، با سقفی سبک و جداره‌های باز یا نی‌یافت، به شکل چهارگوش یا دوار، مناسب زندگی در روزهای معتدل و گرم.
۱۳. هیوانه (Haiwana)؛ ایوان، فضای با سقف سنگین و سه طرف بسته، مناسب زندگی در فصول و روزهای معتدل.
۱۴. Kell (کل): با تلفظ ل مانند تلفظ ل در واژه الله، خانه باغ، خانه‌ای ساده در حد یک اتاق و ایوان.
15. chamchamal
16. R.J. Braidood, B. Howe, 1960. Prehistoric Investigations in Iraqi Kurdistan. Chicago [18].
۱۷. اسمیت، فیلیپ. ۱۳۷۶. اثر. نوآوری‌ها و تجارب معماری گنج دره، ایران. شماره ۲۸. ص ۵۰ [۲۰].
۱۸. رفیع فر، جلال الدین و قربانی، محمد رضا. ۱۳۸۵. انسان شناسی. از کوچندگی تا یکجا نشینی؛ رویکرد باستان مردم شناختی بر خاستگاه خانه، شماره ۹. صص ۸۴ تا ۱۱۶ [۲۱].
۱۹. برنبرک، رینهارد، ۱۳۸۷، باستان پژوه. ایران در دوره نوسنگی. ترجمه امیر ساعدی موجشی. شماره ۱۷ [۲۲].
۲۰. خرم دل، مصطفی، ۱۳۸۰. تفسیر نور. تهران، نشر احسان [۲۳].

۲۱. نرم افزار القرآن الکریم مع التفسیر، انتاج موقع روح الاسلام، این نرم افزار در سایت زیر قابل دانلود می‌باشد [24] www.IslamicSpirit.com .
۲۲. 22- طباطبای، محمد حسین. ۱۳۷۴. تفسیر المیزان. ترجمه: محمد باقر موسوی، ناشر: دفتر انتشارات اسلامی، قم [۲۵].
۲۳. اگرچه نمونه خارجی این گونه، در مردم نگاری‌ها، گزارش نشده است. اما به عنوان حلقه واسط، چنین ساختاری باید بوده باشد.
۲۴. پیاده سازی مطاحبه با خانم ماه جمال رضانی، سن: ۶۵ سال. نیسانه. فروردین ۱۳۹۳.
۲۵. بانی مسعود، ۱۳۸۹، ۱۳ [۲۶].
۲۶. برداشت از مصاحبه با شاپوس محمدی در توصیف خانه پدری، ۱۳۰۰ ه. ش، ۱۳۹۱.
۲۷. Barbara (وَرَبْر): فضای خصوصی جلو خانه (حیاط بدون دیوار) [۲۷].

منابع

۱. نور محمدی، سوسن (۱۳۸۸)، درک سرشت فضای معماری با تأمل در تشابه فضا در سکونتگاه‌های بومی. رساله دکترای معماری، دانشکده معماری، پردیس هنرهای زیبا. دانشگاه تهران.
۲. مؤسسه علمی و فرهنگی فضا (۱۳۸۴)، معماری بومی. تهران: انتشارات نقش گستر.
۳. میرشاهزاده، شروین؛ اسلامی غلامرضا؛ عینی‌فر، علی‌رضا (۱۳۹۰)، نقش فضای مرزی- پیوندی در فرایند آفرینش معنا. هویت شهر، شماره ۹، صص ۵ تا ۱۶.
۴. جعفری نجف آبادی، عاطفه و مهدوی پور، حسین (۱۳۹۲)، نقش تکنولوژی‌های بومی در کیفیت فضاهای مسکونی. مسکن و محیط روستا، شماره ۱۴۱. بهار، ص. ۵۱ تا ۶۷.
۵. خسروی (۱۳۸۵)، ص ۴۳.
۶. حسن زاده، یوسف؛ میری، سیما (۱۳۹۱)، هشتاد سال باستان شناسی ایران، جلد ۲. تهران: نشر پازینه با همکاری موزه ملی ایران.
۷. سلطانی هورامی، مظفر بهمن (۱۳۸۶)، تاریخ هورامان. تهران: نشر احسان.
۸. فلانری، کنت (۱۳۷۹)، آغاز روستا نشینی: مقایسه‌ای بین ساختار معماری روستاهای آغازین در خاور نزدیک و آمریکای مرکزی. اثر، شماره ۳۱ و ۳۲، صفحه ۱۳۰ تا ۱۵۷. تاریخ انتشار به زبان اصلی: ۱۹۷۵.
۹. سرتیپی پور، محسن (۱۳۹۰)، پدیدار شناسی مسکن روستایی. مسکن و محیط روستا، شماره ۱۳۳، صفحه ۳ تا ۱۴.
۱۰. موریس، جیمز (۱۳۸۵)، تاریخ شکل شهر تا انقلاب صنعتی. ترجمه رضای زاده. تهران: انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران. تاریخ انتشار به زبان اصلی: ۱۹۷۹ (ویرایش دوم).
۱۱. پاکزاد، جهان‌شاه (۱۳۸۶)، مقالاتی در باب مفاهیم معماری و طراحی شهری. تهران: انتشارات شهیدی.
۱۲. گاردینر، استفن (۱۳۷۵)، خانه: از آغاز تا دوره مدرن. ترجمه شهرزاد مهدوی، آبادی، شماره ۲۳.
۱۳. معماریان، غلامحسین (۱۳۸۴)، سیری در مبانی نظری معماری. تهران: نشر سروش دانش و معمار.
۱۴. فرهنگ لغت «برهان قاطع» اثر محمد حسین خلف تبریزی.
۱۵. محمد نژاد، همایون (۱۳۷۴)، وجه تسمیه اورامان، دایرةالمعارف اورامان (دانشنامه هورامانی)، ۱ اردیبهشت ۱۳۹۲.
16. <http://sarkav.blogfa.com>.
۱۷. عباسی، مهدی (۱۳۸۷)، جایگاه ارزش‌های منطقه در آفرینش معماری. اولین کنفرانس بین المللی سکونتگاه‌های زاگرس.
۱۸. بریدود، روبرت (۱۳۶۳)، انسان‌های پیش از تاریخ. ترجمه اسماعیل مینوفر. تهران: انتشارات جیران.
19. Braidood RJ, Howe B (1960), Prehistoric Investigations in Iraqi Kurdistan, Chicago.
۲۰. وبگاه «دایرة المعارف اورامان»، به مدیریت دکتر ابراهیم شمس. پروفیسور مینورسکی.
۲۱. اسمیت، فیلیپ (۱۳۷۶)، نوآوری‌ها و تجارب معماری گنج دره، ایران. اثر، شماره ۲۸. صص ۴۹-۶۰.
۲۲. رفیع فر، جلال الدین؛ قربانی، محمدرضا (۱۳۸۵)، از کوچندگی تا یکجا نشینی؛ رویکرد باستان مردم شناسی بر خاستگاه خانه. انسان شناسی، شماره ۹. صص ۸۴ تا ۱۱۶.
۲۳. برنبرک، رینهارد (۱۳۸۷)، ایران در دوره نوستگی. ترجمه امیر ساعدی موچشی. باستان پژوه، شماره ۱۷، صص ۱۸-۲۷.
۲۴. خرم دل، مصطفی (۱۳۸۰)، تفسیر نور. تهران: نشر احسان.
۲۵. نرم افزار القرآن الکریم مع التفسیر. انتاج موقع روح الاسلام.
26. www.IslamicSpirit.com.
۲۷. طباطبای، محمد حسین (۱۳۷۴)، تفسیر المیزان. ترجمه محمد باقر موسوی. قم: انتشارات اسلامی.
۲۸. بانی مسعود، امیر (۱۳۸۹)، معماری غرب، ریشه‌ها و مفاهیم. تهران: هنر معماری قرن.
۲۹. مصاحبه با شاپوس محمدی، ۵۸ ساله (۱۳۹۱)، نیسانه: در توصیف خانه پدری؛ ایوان یا کومه هیزم و زندگی در غار.
۳۰. مصاحبه با صبور یعقوبی ۳۵ ساله (۱۳۹۲)، نیسانه: در توصیف خانه پدر بزرگ و نقل قول‌های از وی.
۳۱. مصاحبه با قیمت رحمانی، ۷۰ ساله، (از سال ۱۳۹۰ تا بهار ۹۳)، پاره: توصیف زندگی کوچ نشینی و سکونت‌گاه‌های دوار.
۳۲. مصاحبه با ماه جمال رضانی، ۶۵ ساله، (پاییز ۹۲ و بهار ۹۳)، روستای نیسانه: کپر با دیوارهای بافته گل اندود و سکنی‌گاه دوار از شاخ و برگ.
۳۳. مصاحبه به محمد نازار رحمانی ۹۵ ساله، (پاییز ۱۳۹۲)، روستای نیسانه: ایوان با دیوار نی بافت.

From under the Shadows to the House (Analysis of the Evolution of Rectangular Houses of the Vernacular Architecture of Uraman)

Gholamhosein Memarian*¹, Sirvan Azimi²

Abstract

In the course of the continuity of life and the emergence of new needs, people are forced to design and build. The beginning of each theory is formed based on knowledge and needs which are considered as the most important factors of success and acceptance for each project. Architecture has a special place in the analysis of different layers of civilization and the history of each land. Architecture is a factor that links thoughts, tastes, concepts and theoretical principles of creators on one hand and power and related construction technology on the other. However, the greater importance is achieving a dynamic pattern and knowing the secrets of architecture's success to revive them. That is, factors which can also be part of solutions to modern architecture's problems. Although architecture in the ancient land of Uraman has been studied by some of researchers, in many contexts it has remained sealed and unknown, and it cannot be said that it has played a big role in the analysis of the roots of physical shaping and semantics. Therefore, this study, making use of variables of geography, climate and people's lifestyles with sketching and studying a variety of accommodations and interviews with elderly residents, is an attempt to identify and criticize the culture and physics of the process of spreading Uraman's vernacular architecture with the aim of knowing how quantitative and qualitative factors of the houses are created and developed. Thus, the method of this study is descriptive and analytical in nature and from a time point of view, is a historical research. Finally according to the obtained results, starting with the shade under the tree to complex house with many layers, and based on time and human manipulation, the structure of rectangular dwellings will be categorized and analyzed.

Keywords

Vernacular architecture, Primitive habitation, House, Cottage, Uraman area.

* Corresponding author: memarian@iust.ac.ir

1. Professor of Architecture, Iran University of Science and Technology

2. M.A. Student, Iran University of Science and Technology

TARH-O-NAMAD

The Journal of Fine Arts

No. 8, Winter 2015

Content

- **Using the Hybrid Model (SWOT-AHP) to Improvement Sustainable Development of Khoy City with Emphasis on Cultural Tourism Development** 201
Sanaz Litkouhi, Mahsa Mojtahedi
- **Evaluation and Recognition of the Main Factors Affecting the Creatively Orientation of Contemporary Architecture by Interaction with the Sustainable Values** 200
Maziar Asefi, Elnaz Imani
- **Ameliorating Students Satisfaction of the Classroom by Retrieving Design Factors** 199
Seyed Bagher Hosseini, Bahman Babaei, Mohsen Poorhamzeh
- **Structural Examination of Domes in some Jameh Mosques of Iran Belonging to Different Historical Periods** 198
Farnoosh Minooei, Lida Balilan, Farzad Derakhshan, Vahid Salmasi
- **From under the Shadows to the House (Analysis of the Evolution of Rectangular Houses of the Vernacular Architecture of Uraman)** 197
Gholamhosein Memarian, Sirvan Azimi
- **Evaluating the Interface between Urban form and Activity: A Case Study of the Azadi Avenue in Tehran** 196
Maryam charkhchian, Mahyar Arefi
- **Promotion of Capacity of Urban Public Spaces for Children's Presence with emphasis on Model of Walking Bus** 195
Mahnaz Ashrafi

TARH O NAMAD

Journal of Fine Arts

Iran University of Science and Technology

No 8, Winter 2015

Editor in Chief: Dr. Asghar Mohammad Moradi

Published By: Iran University of Science and Technology

Editorial Board

Dr. Mohsen Faizi	Professor of Landscape Architecture, Iran University of Science and Technology
Dr. Gholamhossein Memariyan	Professor of Architecture, Iran University of Science and Technology
Dr. Mostafa Behzadfar	Professor of Urban Design, Iran University of Science and Technology
Dr. Esmail Shiea	Professor of Urban Planning, Iran University of Science and Technology
Dr. Mahyar Ardeshiry	Associate Professor of Urban Design, University of Shiraz
Dr. Mohammad Reza Bemanian	Associate Professor of Architecture, Tarbiat Modarres University
Dr. Farhad Tehrani	Associate Professor of Architecture, Shahid Beheshti University
Dr. Farah Habib	Associate Professor of Urban Design, Azad University
Dr. Mohsen Sartipipur	Associate Professor of Architecture, Shahid Beheshti University
Eng. Abdolhamid Noghrehkar	Associate Professor of Architecture, Iran University of Science and Technology
Dr. Farshad Noorian	Associate Professor of Urban Design, University of Tehran
Dr. Abbas Ali Izadi	Assistant Professor of Architecture, University of Tehran
Edition Counselor:	Dr. Mehdi Khakzand, Assistant Professor of Architecture, Iran University of Science and Technology
Executive Director:	BSc Fanela MemarZanjani

Address: School of Architecture & Environmental Design, Iran University of Science and Technology

TEL: +9821-77240277

WEB: jfa.iust.ac.ir

E-mail: jfa@iust.ac.ir

Printed by: Iran University of Science and Technology Publications